

کۆتاری ئەکادیمیای کوردی

ژوب

50

کۆتاری ئەکادیمی و زانستی و مەزەبە
٢٧٢٢ کوردی ٢٠٢٢ زانی

ژمارە 50

کۆتاری ئەکادیمی کوردی

Journal of the Kurdish Academy

vol 50

2022

ISSN: 2520 - 4106

مجلة
الأكاديمية الكردية

العدد: ٥٠

٢٠٢٢

هەولێر
٢٠٢٢

- ٧ کۆتار و بنه‌های هاریکاری له رۆمانی هاین ل من شنگان
- ٣١ مۆنۆلۆگ له رۆمانی "کۆنکی باندە غەمگینه‌کان" دا
- رهنه‌گرێزکردنسی جیووت رنجه‌سه‌ی ریاپه‌زمسی شۆرشگه‌یه‌ری و ریاپه‌زمسی سۆشیاپه‌ستی له‌ رۆمانی (په‌شه‌ره‌گه‌سی په‌هه‌جیسی قازی دا
- ٨١ بنه‌مایین هه‌زری و ناستین ته‌کنه‌کیین رهنه‌یه‌سا سه‌ریه‌یه‌ی د وێه‌یه‌ن کوردیدا
- ١٢٤ ده‌قناوێزانی کلتووری له‌ نه‌یه‌ری هاوچه‌رخسی کوردیدا
- ١٧٧ جیاوازی گه‌یه‌ره‌وه‌ی بووداو له‌نیوان میژوو و رۆماندا
- ٢٢٧ واکاوی اندیشه‌های زاهدانه در مثنوی صم و زین
- ٢٦٩ ره‌وشی نازادیه‌ی باوه‌ر له‌ کۆمه‌نگای کوردیدا
- نه‌فسانه‌ له‌ نیسو نایینه‌ کوردیه‌یه‌کاندا (پارسان. نیه‌یه‌ی. به‌گه‌داشی)
- ٣٨٥ ته‌له‌یل جغرافیسی له‌سه‌تخداهاات المسوارده‌ المایه‌یه‌ قسی حوتی نه‌هر
- ٤٣٧ روستی

دهقناويزانی کلتووری

له شیعری هاوچهرخی کوردیدا

به نمونهی (عهبدوڤلا په شیو، شیرکو بیگهس، له تیف هه لمهت)

د. سروشت جهوههر جهویز

زانکۆی کۆیه - کۆلیژی پهروهرده - بهشی کوردی

srusht.jawhar@koyauniversity.org

پیشهکی

ئهدهب دیاردهیه که له ژیر کاریگه ریدایه، دهقناويزانیش له ریگهی کاریگه ریی نووسهران له سهر یه کتری جا به ئهدهبی پیش خویان بیت یا سهردهم و کاریگه ریی میژوو و کلتوور و ئهدهبیاتی بیگانه و.... له دهقه کانیاں رهنگدانه وهی دهبیت، نووسهر وینای ههسته ناوهکیه کانی دهکات و رهنگدانه وهی پیده دات، له دهره وه به شیوهیه کی هونه ریی بهرز، بهمه بهستی جوولاندنی لایه نه پیکراوه کان له وهرگرا. دهقناويزانی ئهدهبی گه رانه بهدوای په یوه ندیی نیوان دهقه ئهدهبییه کان و دوزینه وهی ئه و کاریگه ریی و کارلیک کردنه ی له نیوانیا ندا ههیه. دهقناويزان له سه ره تادا له ئه وروپا سه ری هه لداوه دواتریش له پوژه لاتی ناوه پراست له ئهدهبی عه ره بیدا و دواتریش له ئهدهبی کوردیدا، هه رچه نده ئه م زاراوهیه له ئهدهبی کوردیدا چه مکیکی نوییه و دهتوانین بلین تا پیش راپه رین زور به که می شت له سهر ئه م بابه ته ده بیری، دیاره دهق به بی دهقناويزان نابیت، له پرووی وه رگرتن و داهیتان و توانای نووسه ره وه، له مه وه بایه خی نووسه رت بو دهرده که ویت. لیره دا دیارده کانی دهقناويزان و دهقناويزانی کلتووری له شیعردا و له چند شیعریکی شاعیرانی هاوچهرخ (عهبدوڤلا په شیو و له تیف هه لمهت و شیرکو بیگهس) به نمونه راسته وخو ئه و بواره ی له بهردهم لیکۆلینه وه که ماندا ده کاته وه. دهقناويزانی کلتووری لای ئه م شاعیرانه ی هاوچهرخ به هه لپژارده ی چند نمونه یه ک، هه ولیکه

بۆخوئندنه وهى شيعره كانى ئه و شاعيرانه به پيى دهقئاوئيزان. سنوورى ليكۆلئينه وه كه شمان تاييه ته به چه مكي دهقئاوئيزانى كلتوورى له شيعردا به تاييه تى، چهند شيعريكى (عه بدوللا په شيو و له تيف هه لمهت و شيركو بيكهس) يشمان به نموننه وه رگرتووه، ليكۆلئينه وه كه مان به و چوارچيو وه به ندردووه تا بتوانين به چرى گشت لايه نه كانى روون بكه ينه وه. له نووسيني ئه م ليكۆلئينه وه يه دا په پره وى ريبازى ميژوويى، وه سفى شيكاري پراكتيكي كراوه. بنيادى ليكۆلئينه وه كه شمان به م جوړه دارشتووه، جگه له م پيشه كيه له دوو به شى سه ره كى و ئه نجام و ليستى سه رچاوه كان بوخته ي باسه كه به زمانى كوردى و عه ربه ي و ئينگليزى پي كه اتووه. له به شى يه كه مدا باس له چه مك و زاراوه و كورته يه ك له ميژووى دهقئاوئيزان و جوړه كانى دهقئاوئيزان؛ خودى - ناوه كى - ده ره كى و جياوازيى نيوان دهقئاوئيزان و دزى ئه ده بى كراوه. له به شى دووه ميشدا باس له دهقئاوئيزانى كلتوورى شيعرى عه بدوللا په شيو و له تيف هه لمهت و شيركو بيكهس له گه ل ئه فسانه و كلتوور و داستان و په ندى پيشيان و حيكايهت و گوراني فولكلورى كراوه.

بهشی بهکهم

تهوهری بهکهم: چهک و زاروهی دهقناویزان

زاروهی دهقناویزان وهک زاروهیهکی پهخنه ئهدهبی سههتا لای فهره نسبییه کان به کارهاتوووه (intertextualite) ی بو به کارهیتراوه، له زمانی ئینگلیزیشدا (intertextuality) ی بو به کارهاتوووه، (الزغبی ۱۹۹۵، ۹)، به واتای تیکه لاوبوون یا بهیه کداچوونی دهق دیت. له زمانی عه ره بيشدا له پهخنه نوئی عه ره بيدا زاروهی (التناص) ی بو به کار دیت، له زمانی فارسیشدا (امیختن) ی بو دانراوه واته (امیخته کردن) تیکه لاوبوون ئاویتته بوونی دوو دهق یا زیاتر دیت (محمود، ۲۰۱۲، ۱۹-۲۳). له زمانی کوردیشدا زاروهی دهق ئاويزان به رامبهه (التناص) ی عه ره بی و (امیختن) ی فارسی دانراوه، گوته به کی لیکدراوه له (دهق+ئاویزان) پیکهاتوووه، به واتای ئاویتته بوونی دهق دیت، جگه له م زاروهیه له زمانی کوردی زاروهی تریشی بو به کارهاتوووه له وانه نیودهقی یا به ناویه کداچوونی دهقه کان...، که بو ده برینی په یوه ندیی دوو دهق یان چند دهق، که له دهقیکی تر ئاماده ده بن یا په نگه ده نه وه (ئه سه وه، ۲۰۱۱، ۷۸). دهقناویزان واته تیکه لاوبوون و ئاویتته بوونی دوو دهق یازیاتر له دهقیکی تازه دا واته ((کۆکردنه وهی چند دهقیکی جیاواز له دهقیکی نویدا، که دهقه جیاوازه کان ده که ونه گفتوگوو دیالوگ له گه له یه کتردا به مهش دهقه نوپکه له دایک ده بیته به مژین و فراوانبوونی له دهقه کانی تر، جا هه ندی جار دهقه کانی پیشتر دژ به یه کیشن، که هه لمژینیان تیدا ده کریت، به لام شاعیر به پیکهاته ی واتا و ده لاله تی نوئی له دهقه نوپکه دا واته له دهقی دهقناویزانه که دا کوی کردوونه ته وه)). (محمود، ۲۰۱۲، ۲۵). گهر بیینه سهه پیناسه و چه مکی دهقناویزان ئهوا نو سهه و ئه دبیا هه رییه که یان له گوشه نیگای خویه وه دهروانیته ئه م پرۆسه یه و دهیناسین. لیره دا چند پیناسه یه ک ده خهینه روو، جولیا کریستیف له پیناسه ی دهقناویزاندا ده لیت: ((دهقناویزان کۆچی دهق و به ناویه کداچوونی دهقه کانه، له فهزای دهقیکی دیاریکراودا چند دهسته وازه یه ک یه کتر ده برن که له دهقه کانی تره وه وه رگیرون)) (تشاندر، ۲۰۰۸، ۳۳۸) لیره دا سه چاوه جیاوازه کانی دهقمان بو ده رده که ویت که جهخت له په یوه ندیی نیوان دهق

و سەرچاوه كانى دەكاتهوه بهواتای ئەوهى گواستنهوهى دەستهواژه كانه له دهقیكهوه بۆ دهقیكى تر به بهرگیكى نوێوه دهقیكى تازه بهرهم دیت. دهقئاوئىزان ((یهكێكه له سیما بنهپهتیه كانى دهق كه ئىحالهى دهقه كانى پێش خۆى یان هاوچهرخیمان دهكات)). (مهحمود، ۲۰۱۲، ۲۷) واته دهقئاوئىزان ئەو كردهیه، كه دهق به پرووى دهقه كانى تر دا دهكاتهوه، وهكو خاسیهتیكى گرنج له نێو دهقدا كردهكات و دهقیكى تازه بهرهمدیت به فۆرم و واتا و شیوازیكى تازه. ههروهها جولیا کریستیفا پى وایه ((دهقئاوئىزان جۆریكه له سوود وهگرتن له دهقیكى دیکه، كه ئەمهش زۆر جار به دوو شیوه دهبیت، ۱. دهقئاوئىزانى دیار، ئەم جۆره له دهقئاوئىزانى ههريهك له (وهگرتن) و (تیناخین) لهخۆ دهگرێ، ههروهك به دهقئاوئىزانى به ئاگایى، یان ههستیش دهناسرێتهوه. ۲. دهقئاوئىزانى نهستى، پى دهگوترێ دهقئاوئىزانى شاراوه، لهم جۆرهیاندا نووسه بى ئاگایه له ئامادهیى دهقیكى تر، له نێو ئەو دهقهى خهريكى بهرهمهتیهتیهتى)). (خهيات، ۲۰۱۲، ۸۷) واته شاعیران و نووسهران کاریگهريان بهسهر یه كتریهوه جیههشتوو، ئەو کاریگهريهش له نهستدایه بهی وىستى خۆت بى یا بهوىستى خۆت بیت، له دهقه كهیدا بهواتا و فۆرمیكى جیاواز له دهقى پێشتر دایهپێژێتهوه.

(مارك ئەنجینۆ)ش بهم جۆره پیناسهى دهقئاوئىزان دهكات و دهلیت: ((ئهو دیالیكتىكى بیرهتانهوهیهى كه دهقیك بهرهمدیت هه لگى شوینهوارى دهقه یهك له دواى یه كه كانه)) (الصكر، ۱۹۹۸، ۱۸۴) لیره دا ئاماژه به كردهارى بیرهتانهوه كراوه له سەرچاوهى روشنبیری بهرهمهتیهتیهتى دهق، كه مه بهستمان نووسه ره بۆ بهرهمهتیهتیهتى دهقیكى تر، ئەو وهبیرهاتنهوهیه دهبیت هۆى له دایكبوونى دهقیكى تازه له ریگهى دهقئاوئىزانوه، بهم كردهارهش دهقه كان به پرووى دهقیكى تر دا دهكرێتهوه بۆ راكیشان و ئامادهبوونى واتا و دهلالهته كانى به بهرگیكى نوێوه و بۆ له دایكبوونى دهقیكى تازه، ئەم كردهارهش له بههائى داهیتانی نووسه ر و ئەفراندنى دهقیكى پهسه ن كهم ناكاتهوه، واته دهقئاوئىزان تهنها گواستنهوه و وهگرتن نییه، بهلكو گۆران و داپىنى نوێبونهوه و فراوانبوونى تیدا دهكریت بهوهى (دهقیك چهند دهقیكى پێش خۆى له شیوهى وهگرتن و تیهه لگیشكردن و ئاماژه لهخۆ دهگریت، كه له

سەرچاوهی رۆشنییری و باگراوندی نووسەر و دهقه‌که‌ی ئاوێته‌ ده‌بن و ده‌قیکی نوێ به‌رهم ده‌یت (الزغبی، ۱۹۹۵، ۹). باختین ده‌لێت ((خودی یه‌ک وشه‌ ده‌قئاوێزانی تیدا ده‌رده‌که‌وئ، چونکه‌ ده‌قئاوێزان ناوه‌ندیکی هه‌میشه‌ زیندوو هه‌میشه‌ گۆراوه‌ و ئالوگۆری گه‌توگۆی تیدا رووده‌دات)) (کریستیفایا، ۱۹۹۱، ۲۱). گهر سه‌رنج بده‌ین بۆمان ده‌رده‌که‌وئ، که‌ یه‌ک وشه‌ش بۆی هه‌یه‌ ده‌قئاوێزانی تیدا بکری، چونکه‌ بابه‌تیکی چالاکه‌ و هه‌میشه‌ له‌ نوێبوونه‌وه‌ دایه‌ له‌ تیکه‌ لاوبوونی له‌ گه‌ل ده‌قدا له‌ ریگه‌ی فره‌واتایی و فره‌ده‌نگی و فره‌ سه‌رچاوه‌کانی ده‌ق له‌ وشه‌یه‌ کدا، که‌ به‌ دانوستان و فره‌ ده‌نگی و فره‌واتایی وشه‌ له‌ ده‌قه‌وه‌ هه‌یه‌، که‌ ئه‌مه‌ش وا ده‌کات به‌رده‌وام ده‌ق له‌ نوێبوونه‌وه‌ دا بێت. ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ ده‌گه‌ییته‌ که‌ ده‌ق فره‌واتایه‌ به‌ چهند لا یه‌نێک ده‌توانین ده‌قه‌کان شیبکه‌ینه‌وه‌، ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ هۆی ئه‌وه‌ی که‌ نووسەر ده‌قیکی بخوینێته‌وه‌ له‌ چهند لایه‌نێک بپه‌وه‌که‌یه‌ک وه‌رده‌گری و ده‌قئاوێزانی ده‌کات له‌ گه‌ل به‌رهمه‌که‌ی خۆی، ئه‌مه‌ش سه‌رکه‌وتنی نووسەر ده‌رده‌خات، چونکه‌ هه‌یچ نووسه‌ریک نییه‌ سه‌د له‌ سه‌د خۆی بێت. (پۆلان بارت) یش پێی وایه‌ ((ده‌قئاوێزان قه‌ده‌ری هه‌موو ده‌قیکه‌، ته‌نیا به‌ مه‌سه‌له‌ی سه‌رچاوه‌، یان کاریگه‌رییه‌وه‌ ناوه‌ستیته‌، ده‌قئاوێزان بواریکی گه‌شتی شیوازه‌ نادیاره‌ کانه‌، که‌ به‌ ده‌گه‌من ئه‌سه‌له‌که‌ی ده‌زانریته‌)). (جوف، ۲۰۰۴، ۱۲۲) واته‌ هه‌موو ده‌قیکی به‌ شیوه‌یه‌ک له‌ شیوه‌کان ده‌قئاوێزانی تیدا یه‌ جا به‌ کاریگه‌ریی بێت یا به‌هه‌ر شیوه‌یه‌ک بێت شتیکی بچووکیش بێت ئاماژه‌ی تیدا یه‌، که‌ له‌ ده‌قیکی تره‌وه‌ وه‌رده‌گیریته‌، به‌مه‌ش ده‌قئاوێزان کاری خۆی له‌ ده‌قدا ده‌کات، هه‌ندێجار نووسه‌ر خۆشی به‌مه‌ نازانیت و داهینانی تیدا ده‌کات. به‌گۆیره‌ی ئه‌م پیناسانه‌ بۆمان روون ده‌بیته‌وه‌ که‌ هه‌ر ده‌قیکی له‌ ئه‌نجامی یه‌ کتربری ده‌قه‌کانی دیکه‌وه‌ به‌رهم ده‌هینریته‌ و به‌کرده‌ی ده‌قئاوێزانی ده‌قیکی به‌ فۆرم ده‌لاله‌تیکی تازه‌وه‌ له‌ دایک ده‌بیته‌. پێویسته‌ ئاماژه‌ به‌وه‌ش بکه‌ین که‌ ده‌لێن له‌ ئه‌نجامی یه‌ کگرتن و ئاوێته‌بوونی په‌یوه‌ندیی ده‌قه‌کانی تر و کاریگه‌ریی بۆن به‌ ده‌قیکی تر ده‌قیکی تازه‌ به‌رهم ده‌یت، مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه‌ ده‌قئاوێزان جوینه‌وه‌ یا دووباره‌ی ده‌قه‌که‌ی تر نییه‌ به‌و ئاوێته‌بوون و کاریگه‌رییه‌، یا هه‌مان روانین و درێژه‌پێده‌ری ئاسۆی ده‌قه‌که‌ی تر نییه‌، به‌لکو توانه‌وه‌ و سه‌رله‌نوێ

دارپشتهوهی ئەو دهقانهیه که کاریگه‌ره پێی و وه‌ریان ده‌گرێت، واته کردنهوهی دیالۆگ و له‌گه‌ڵ ئەو ده‌قه‌ی کاریگه‌ره پێی به‌ ئامانجی سه‌رله‌نوێ دارپشتهوه و ته‌وزیفکردنێکی نوێ به‌ جیهانبینییه‌کی نوێ و جیاواز، به‌ شیوازی نوێ و جو‌راو‌جو‌رو به‌ واتا و ده‌لاله‌ت و به‌رگیکی نوێوه‌ دایده‌پێژیت و به‌مه‌ش داهینانی تیدا ده‌کات. که‌واته ده‌قئاوئیزان بواریکی فراوانی هه‌یه‌ بۆ په‌یوه‌ندیکردن به‌ ده‌قه‌کانی تر و تیکه‌لا‌بوونی ده‌قه‌کان، به‌مه‌به‌ستی سه‌رله‌نوێ دارپشتهوه به‌ واتا و ده‌لاله‌تی جیاواز ده‌قیکی تازه‌ له‌دایک بێت و داهینانی تیدا ده‌کریت، ئەمه‌ش به‌لگه‌ی زیندوو‌یه‌تی نووسه‌ر ده‌رده‌خات.

ته‌وه‌ری دووهم : کورته‌یه‌ک له‌ میژووی ده‌قئاوئیزان

میژووی ده‌قئاوئیزان هه‌روه‌کو لیکۆله‌رانی تیۆری ئەده‌بیش پێیان وایه‌ ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی ئەده‌بی به‌راوردکاری ((به‌راوردکاره‌کان) ئەم چه‌مکه‌یان وه‌ک ئامرازێکی شیکاری له‌ ژیر ناوی په‌یوه‌ندی (کاریگه‌ری و کارتیکه‌ری-Influences) به‌کار هیناوه‌)) (خم‌ری، ۲۰۰۷، ۲۵۳) واته‌ ده‌قئاوئیزان وه‌کو زاراوه‌یه‌کی ره‌خنه‌ی ئەده‌بی له‌دوای ئەده‌بی به‌راوردکاری ده‌رکه‌وتوو له‌ سه‌ده‌ی بیستدا، به‌لام له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا ئەوه‌ ناگه‌یی‌نیت، که‌ دیارده‌ی ده‌قئاوئیزان له‌ کۆندا نه‌بووه‌، به‌لکو هه‌ر وه‌کو (جیرار جنیت) ده‌لێت: ((شایانی ئاماژه‌ پێدانه‌ که‌ ده‌قئاوئیزان دیارده‌یه‌کی ده‌قی گشتیه‌ و هه‌یچ جو‌ریکی ئەده‌بی، کۆن یان نوێ، نییه‌ که‌ ئەم دیارده‌یه‌ی تیدا به‌رچاو نه‌که‌وێت. بۆ نموونه‌ ئەده‌بی فه‌ره‌نسی بۆ ماوه‌ی چه‌ندین سه‌ده‌ی به‌دوای یه‌ک‌داهاتوو، بواریکی چالاک بوو بۆ ئەم دیارده‌یه‌ له‌ نیوان ئەو و ئەده‌بی یۆنانی و لاتینیدا. خوێنه‌ری ئەو کاته‌، له‌ شیعریکی رۆژارد دا، سیماکانی کۆپله‌یه‌کی فێرجیل و یه‌کیکی هۆراس یان پیندار ی به‌دی ده‌کرد)). (به‌رزنجی، ۲۰۰۶، ۲۷-۲۸) واته‌ ده‌قئاوئیزان له‌ کۆنه‌وه‌ هه‌بووه‌ به‌لام به‌و شیوه‌ و زاراوه‌ی ئیستا نا، به‌لکو به‌ناوی کاریگه‌ری و کارتیکردن و..... هتد، چونکه‌ له‌ کۆنه‌وه‌ کاریگه‌ره‌بوون و کارتیکردن هه‌بووه‌، ره‌سه‌نایه‌تی و سه‌رکه‌وتوو‌یی و زیندوو‌یه‌تی نووسه‌ریش له‌و کاریگه‌ره‌بوون و کارتیکردن و هه‌لمژینی ده‌قه‌کانه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێت.

له لايه كي تره وه دهقي پيش سهرده مي نووسه و هاوسه رده مي خوي و هه موو پرووداو و هه رشتيكي له وانه كه ده بنه سه رچاوه بو نووسه ده قيكي تازه له دايك ده بيت و به واتا و ده لاله ت و فورم و چه مكي واتايي جياواز. دواتر دهقئاويزان وه كو زاراويه كي ره خنه ي ئه ده بي سه رتا ((له لاي ئه ديب و ره خنه گره روژئاواويه كان له چه رخي نويدا سه ري هه لداوه، يه كيكي له و ره خنه گر و ئه ديبانه ي كه دركي به م شيوه په يره و كرده كرد بيت، ره خنه گر و رو مان نووسي فه ره نسي (موريس بلانشو) بو كه له كتبي (لوتر ئيمونت و ساديد) له سالي 1963 باسي كردوه)). (قادر، 2011، 13) دواتر لاي ((جوليا كريستيغا له سالي 1966-1967) له چند تويزينه وه يه كي زانستي ده ركه وت. ئه م تويزينه وانه ش له هه ردوو گو فاري (تيل كويل-Tel Quel) و (كريتيك - Critic) دا بلا بوونه وه، دواتر يه له كتبي كدا به ناو نيشاني (سيميو تيك - Semeioteki) دا)) (الرباعي، 2006، 203) هه رچه نده پيش كريستيغا، (باختين) له كتبيه كان ي ده قي رو مان و پيشه كي كتبي (ديستوفيسكي) دا ئامازه ي به گفتوگو و فره بي و به يه كدا چوون و هه لمزين كردوه، له به ره مه يتاني ئه ده بيدا، پيوايه بنه ماي به ره مه يتاني ده ق و هه رگرتني گوزارشته كان ي پيش خويه تي له ريگه ي دا پرينه وه دا هينانيش ده كات، نووسه ريش كاتي ك سه ركه وتوو ده بيت خوي به وشه ي كه ساني تر ده وله مند بكات و له ريگه يه وه ده توانيت زياتر گوزارشت له هزري بكات، له شوينيكي تريس ئامازه به وه ده كات هه موو گوتاريك بريتيه له گوتاري تر جا به شيوه ي ئاشكرابيت يا شاراوه، ئه م ئامازه دانه ي باختين به گفتوگو و كاريگه ربوونه ده بيته سه ره تايه ك و بو چه مكي دهقئاويزان لاي كريستيغا. (ناظم، 2004، 18-20).

ميژووي دهقئاويزان له ئه ده بياتي عه ره بيشدا له پيش سه رده مي ئيسلام هه بووه، به لام به و زاراوه و ده ركه وتنه و سيما تازه يه ئيستا نا، به لكو له ئه ده بي به راورددا له كتبيه كو نه كان ي ره خنه ي عه ره بيدا باسي دزيي ئه ده بي و تيه لكي ش كردن و وه رگرتن و كاريگه ري و... هه تدا كراوه، واته له ره خنه ي عه ره بيدا ئامازه به هه ندي هاوواتا كان ي دهقئاويزان كراوه، به لام به زاراوه ي دهقئاويزان (التناصر) نه بووه، دواتر زاراوه ي دهقئاويزان، له چه مكه تازه كان ي ره خنه ي عه ره بيشدا ئه و كاته په يدا بووه، كه گوتاري نوئي ره خنه ي عه ره بي كه وته ژير كاريگه ري تيز و جيهان بيني ره خنه گره

ئه وروپییه کانه وه، دواتر په خنه گران و نووسه رانی عه رهب له ژیر کاریگه ری جیهانیینی په خنه گرانی پوژئاوا له سه دهی بیست زاراوه ی (التناص) یان به کاره یتاوه له توئیزینه وه کانیاندا بوچوون و سه رنجی خو یان خسته پروو. (محمود، ۲۰۱۲، ۵۱). میژووی چه مکی دهقئاوئیزان له په خنه ی ئه ده بی کوردیشدا کون نیه و نوئیه، ئه گه ر سه رنجی میژووی په خنه ی کوردی بدهین (له سه ره تای سه ده ی بیسته مه وه، تا پیش راپه رین، هیچ وتارو نووسینیک له سه ر ئه م بابه ته بهرچاو ناکه وی، به لام زیاتر ئه وه ی بهرچاو بکه وی و باسی لیوه کرابی دزین و وه رگرتن و تیهه لکیشکردن بووه، ئه مه ش بو بارو دوخی ئه وسای کوردستان ده گه رپه ته وه به هو ی نه بوونی ده زگایه کی وه رگیژان و نه بوونی کتیبی وه رگیژدراو ده باره ی ئه و بابه ته و له لایه کی تره وه نه بوونی په یوه ندیی رۆشنیری و نووسه ران به ده ره وه هو کاریکی تره، بویه ئه م بابه ته له په خنه ی ئه ده بی کوردی درهنگ ده رکه وت، تا دواتر له دوا ی راپه رین گوژانکاری و وه رچه رخان ی گه وه له ئاست کوردستان و ناوچه که و جیهاندا پروویدا، ورده ورده پردی په یوه ندیی رۆشنیری له نیوان کوردستان و جیهاندا کرایه وه، ره وتی جیهانیینی و بزوتنه وه ی وه رگیژان و کردنه وه ی پیشانگای کتیب له ئاست کوردستان و عیراقدا رۆلی کاریگه ریان له سه ر ره وته رۆشنیرییه که داناوه. لیته و له وی له پوژنامه و گوژاره کاندا بابه تی وه رگیژان و ره وتی له سه ر دهقئاوئیزان ده بینرا). (مه محمود، ۲۰۱۲، ۶۴-۶۵) که واته دهقئاوئیزان له په خنه ی نوئی ئه ده بی کوردیدا، له پیش راپه ریندا زور به که می یان هر هیچ نووسینیک یان وتاریک له سه ر ئه م چه مکه بهرچاو ناکه وی، تا دواتر له دوا ی راپه رین له ئه ده بی کوردیشدا جیگی ر بووه، له پوژنامه و گوژاره کاندا، دوا به دوا باسی ئه م چه مکه کراوه، په ره ی سه ندووه و له کتیه کاندا بلا بوته وه.

ته وه ری سییه م: جیاوازی نیوان دهقئاوئیزان و دزی ئه ده بی

ئه گه ر ئیمه سه یری هه ردوو چه مکی دهق ئاوئیزان و دزی ئه ده بی بکه ین، بو مان ده رده که وی که جیاوازییه کی زور له نیواناندا هیه و پچه وانه ی یه کترن. کاتیک نووسه ر یان شاعیر ده قیک ده نووسیت چه ندین دهق و پرووداو و بارو دوخ

و.... هۆکار ههن که دهبنه سهراچاوه بۆی و دهبنه هۆکاریک بۆ دهوله مندبوونی دهقه کهی، واته دهگه پیتتهوه بۆ سهراچاوهی جیاواز و باگراونده روشنبیرییه کهی، به کارهینانی دهق و سهراچاوه کانیس ئهوه ناگه یینیت که دهقاودهق کۆپی بکریت، به لکو تهنها به شیککی کهم یان تهنها بیروکهیه که له دهقه که وهرده گری، نووسه ره که وه که پالپشتیه که وته کهی پیده رده پریت و ئاماژه به سهراچاوه کهش ده که، ئه مهش ده بیته دهقئاويزان واتا تیکه لاوکردنی دهقه کان به له باوه شکردن و به یه کداچوون له نیوان دهقه کاندایا. به لام ئه گهر هاتوو نووسه ر ئاماژه ی به دهقه وه رگراوه که نه کرد و وشه و هزر و وته ی کهسانی تری برد و له نیو دهقه کهی به کاری هینا به دهر له چه مکه ئاکارییه کان، ئه واه به دزیی ئه ده بی داده نری، که ئه مهش ئاکاریکی دووره له ره وشتی مروفانه. واته دزیی ئه ده بی هیچ پرۆسه یه کی داهینانیکی تیدا نیه، به لکو تهنها کۆپیکردنه. به لام دهقئاويزان به هوی تیکه لکیشان و به یه کداچوونی دهقه کان و دهقیکی نوئی به ره هم دههینیت به واتا و دهلالهت و شیوازیکی تازه، پرۆسه ی داهینان ئه نجام ده دات، که ئه مهش پیویستی باگراوندی روشنبیری و توانا و زانیاری گشتگیر هه یه.

دهقئاويزان بابه تیکی فراوانه و زۆربه ی دهقه کان دهقئاويزانی تیدایه، که ئه مهش گزنگی دهقئاويزان دهرده خات له نیو ئه ده بیدا، واته دهقئاويزان له یه ک چوارچیه دا نامیینه وه، به لکو به رده وام له به ره و پیشچووندا یه، چونکه له دهقئاويزاندا دهق ده که ویتته مملاتی له گه ل دهقه کانی تر دا جا به لادان یا جیگرتنه وه یا بهر ههر شتیکی تربیت، که جهخت له بنیادی قوول و دهلالهتته شاراوه کانی دهق ده کات، به مهش نووسه ر داهینان ده کات به وه ی ئه و وشه یه یا بیرو هزره، که پیشتر به بی ئاگایی وه ریگرتوو و له یادگی ماوه ته وه سه ره له نوئی له دهقه کهیدا به واتا و دهلالهتتی نوئی داده پریته وه و داهینانی تیدا ده کات و به رده وام ده بیته. به لام دزیی ئه ده بی ههر له ناو یه ک چوارچیه دایه و هیچ به ره و پیشچوون به خۆیه وه نابینیت و هیچ پرۆسه یه کی نوئی له بواری ئه ده ب و داهینانی تیدا نابیت، به لکو ده که ویتته بنیادی رووکه شیی دهقه وه و به ئاگایی و هۆشمه ندانه وه ئه و کاره ده کات. (مه حمود، ۲۰۱۳، ۷۵-۷۶) واته تا خۆمان له دزیی ئه ده بی به دوور بگرین، ئه و زیاتر داهینان له نیو دهقه کان ده که یین

و دهگهین به ئاستیکی هونهری و رۆشنیری بهرز. ئەمەش لای پەخه‌گرانی به‌روونی ده‌رده‌که‌وێت، چونکه پەخه‌گر له دهقئاوئیزاندا پەهه‌ندی داھێنه‌رانه‌ی به‌رهمه‌که ده‌رده‌خات و دیاری ده‌کات، به‌لام له کاری دزیی ئەده‌بیدا کاری دزییه‌که دیاری ده‌کات و هه‌ولێ سهر زهنشتکردنی دزیکاره‌که‌ش ده‌دات.

ئه‌وه‌ی جیگای سه‌رنجه، هه‌ندی جار جووره‌ تیکه‌لبوونیک له نێوان دهقئاوئیزان و به‌راوردی ئەده‌بیدا رووده‌دات. ئەمەش به‌هۆی ئەوه‌ی که هه‌ر یه‌ک له‌ دوو بواره کار له‌ سه‌ر بابەت و خاله‌ هاوبه‌شه‌کانی نێوان دوو ده‌ق ده‌کەن. به‌لام له‌ راستیدا هه‌ریه‌ک له‌ به‌راوردی ئەده‌بی و دهقئاوئیزان دوو بواری جیاوازان له‌ یه‌ک. (د. زاھیر له‌تیف که‌ریم) له‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی له‌ ژێر ناوئیشانی (ئارگومیتی نێوان ئەده‌بی به‌راوردکاری و دهقئاوئیزان)دا، چەند جیاوازییه‌کی له‌ نێوان ئەده‌بی به‌راوردکاری و دهقئاوئیزان ده‌ستیشان کردووه‌ له‌وانه‌ :

۱. دهقئاوئیزان به‌ کاری جیاوازییه‌کان هه‌لئاسی‌ت، به‌لکو تهنه‌ لیکچوونه‌کان ده‌کات به‌ چه‌قی نووسینه‌کان، که ئەمه‌ پێچه‌وانه‌ی به‌راوردکاریه‌، به‌راوردکاری له‌ یه‌ک کاتدا به‌ کاری لیکچوون و جیاوازییه‌کان هه‌لده‌ستی‌ت.

۲. نامانجی دهقئاوئیزان ده‌ستیشانکردنی خه‌سلەت و که‌سیتی و رۆشنیریته‌ی ئەده‌بی نه‌ته‌وايه‌تی و جیهانییه‌ که‌ پێچه‌وانه‌ی ئەده‌بی به‌راوردکاریه‌.

۳. به‌راورد له‌ پیناو کارنامه‌کانیدا پشت به‌ چه‌ندین رێبازی پەخه‌یی ده‌به‌ستی‌ت، به‌لام دهقئاوئیزان خۆیی بو‌ خۆی رێبازیکی پەخه‌یییه‌ و له‌ کاره‌کانیدا تهنه‌ پشت به‌ خۆی ده‌به‌ستی‌ت.

۴. به‌راوردکاری له‌ رێگای کاره‌کانیه‌وه‌ مه‌سه‌له‌ی کارتیکردن و کارتیکراومان بو‌ ده‌ستیشان ده‌کات، به‌لام له‌ دهقئاوئیزان باس له‌ مه‌سه‌له‌یه‌ ناكری‌ت له‌جیاتی ئەمه‌ باس له‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌قی یه‌که‌م و دووهم ده‌کری‌ت.

۵. له‌ ئەده‌بی به‌راوردکاری پێویسته‌ سنووری به‌راورده‌کان دیاری بکری‌ت، به‌لام له‌ دهقئاوئیزاندا رێده‌که‌وێت له‌ یه‌ک کاتدا چەند ده‌قیکی جیاواز بێنه‌ نێو ده‌قه‌که‌ی ئیستاوه‌.

٦. بهراوردکاری به کاری گۆرینی ئاسته کان هه لدهستیت وه ک گۆرینی ئاستی توانایی تاکه کان بۆ ئاراسته یه کی گشتگیر، ههروهک چۆن «نالی» ئه نجامی دا له تاکیکه وه گۆرا بۆ قوتابخانه یه ک. به لām له دهقناويزاندا تاکه کان یان دهقه کان به کاری پته وکردن یان به رۆشنییرکردنی دهقه کان هه لدهستن.

٧. بهراوردکاری به کاری بهراوردکردنی دوو جینه ر یان ریبازیک هه لدهستیت که له چه ند ئه ده بیکدا به کارهاتوو، به لām دهقناويزان مانای مه بهستیتی چه ند ده قیک له ده قیکدا کۆده کاته وه وه ک ئه وه ی هیچ ده قیک به بی ده قیکی تر له دایک ناییت. ٨. کاری کارتیکردن و کارتیکراو له ئه ده بی بهراوردکاریدا کاریکی زۆر قوولی جدییه، به لām له دهقناويزاندا هه ندیک جار ئه م کاریگه ریه ده بیته رواله ت و ریکه وتنیکی فکری ئادیایی و ریبازی له پشته وه نییه (که ریم، ٢٠١٦، <https://www.khaktv.net/all-detail.aspx?jmare=22841&type=farhang>).

به کورتی میژووی بهراوردکاری کۆنتره، دهقناويزان میژوو یه کی تازه ی هه یه، هه ردوو بواره که شوینی سه ره ه لدانان فه ره نسا بووه، به لām له کات و سه رده می جیاوازا بووه، بهراوردکاری زووتر پهیدا بووه و کۆنتره، هه ریه کیشیان ئامانج و بنه مایی تایبه ت به خۆیان هه یه به وه ی دهقناويزان زیاتر له گفتوگو و به یه کدا چوونی نیوان دهقه کان ده کۆلێته وه، به لām هه رچی بهراوردکارییه له به ره هم و ئه ده بیاتی گه لانی جیا جیا ده کۆلێته وه، واته سنووریکی به رچاو له نیوان تیوری دهقناويزان و بهراوردکاریدا هه یه.

ته وه ری چواره م : جۆره کانی دهقناويزان

١- دهقناويزانی خودی

بریتیه له وه دهقناويزانه ی که له به ناویه کدا چوونی دهق دروست ده بیته، واته ((کاتییک پرووده دات که نووسه ریک له دهقی ئیستای یان پیشتری خۆی دالییک یان چه ند وشه و دهسته واژه و بیریک وه رده گریت و ده قیکی نویی لی به ره هم دینیت، ئه مه ش به پیی یاساکانی دهقناويزان پرووده دات وه ک جوینه وه، مژین، دیالوگ))

(مه‌حمود، ۲۰۱۳، ۱۰۰-۱۰۱) واتە دەقئاویزانی خودی له بهیه‌کداچوونی ده‌قه‌وه دروست ده‌بیت و به‌وهی ده‌قیکی تر راده‌کیشیت و به‌هه‌لمترین گفتوگۆی له‌گه‌لدا ده‌کات. واتە ئەو هاو‌به‌شیانه‌ی، که له بونیادی چەند ده‌قیکی نووسەردا له ده‌سته‌واژه و بیروکه‌ی ده‌قه‌کاندا به‌رجه‌سته ده‌کرێ ئەوا ده‌بیتە ده‌قئاویزانی خودی، ئەمه‌ش به‌پیی یاسا و ریسای هه‌لمترین و دیالۆگ له‌هزر و بنیادی ده‌قدا وه‌رده‌گیری و ده‌قیکی تازه‌ی لێ به‌ره‌م دیت، به‌و واتایه‌ی شاعیر دووباره به‌ره‌مه‌که‌ی خۆی داده‌ریژیت، به‌فۆرم و هزر و ده‌لاله‌تیکی جیاواز و شیوازیکی نوێ که له‌ ناخی نووسەر سەر هه‌لده‌دات. نووسەر خودی خۆی ده‌خاته ناو ده‌قه ئە‌ده‌بیه‌که‌وه به‌م جو‌ره خودی شاعیر یان نووسەر ده‌گریته‌وه، بۆیه پێیده‌وتری ده‌قئاویزانی خودی.

۲- ده‌قئاویزانی ناوه‌کی

ئەو جو‌ره ده‌قئاویزانه (په‌یوه‌ندیی نووسه‌ره به‌ ده‌قه‌کانی سه‌رده‌می خۆی، له‌به‌رئه‌وه‌ی ده‌ق له‌ چوارچۆیه‌ی سیستمیکی رۆشنییری پیکهاتوه له‌ ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و ئایدۆلۆجیا و میژوو... هتد به‌ره‌م ده‌هینریت، ده‌قی‌ش به‌گویره‌ی ئاستی رۆشنییری نووسه‌ر به‌ دیالۆگکردن په‌یوه‌ندی ده‌به‌ستێ له‌گه‌ل ده‌قه‌کانی تردا) (ئه‌لوه‌نی، ۲۰۱۲، ۱۱۲). واتە ئەو ده‌قئاویزانه‌یه که له‌ نێوان دوو ده‌قدا رووده‌دات، که هاوسه‌رده‌من، واتە له‌ نێوان نه‌وه‌یه‌کی هاوچەرخدا، ئەمه‌ش به‌هۆی نزیکي ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و کلتووری و ئایدۆلۆژی و هزر و بیرکردنه‌وه‌ی دوو شاعیر، پێشینه‌شیان لیک نزیکه له‌به‌رئه‌وه‌ی له‌کاتیکی دیاریکراوی یه‌ک سه‌رده‌مدا ژیاون واتە هاوسه‌رده‌من. ده‌قی نووسه‌ری یه‌که‌م په‌یوه‌ندی به‌ده‌قه‌که‌ی تری سه‌رده‌می خۆی ده‌کات، به‌هۆی نزیکیان له‌یه‌کتريه‌وه له‌ زمان و هزر و ئایدۆلۆجی به‌ دیالۆگ و هه‌لمترین پرۆسه‌ی ده‌قئاویزانی ناوه‌کی ئە‌نجام ده‌دات. واتە له‌م جو‌ره‌دا نووسه‌ر ده‌قئاویزان له‌گه‌ل به‌ره‌مه‌یکی سه‌رده‌می خۆیدا ده‌کات وه‌ک ئە‌وه‌ی وشه‌یه‌ک یا بیروکه‌یه‌ک یا کاره‌کته‌ریک یاخود بابته‌یک له‌ ده‌قه‌که‌ی تره‌وه به‌ینیت و له‌ ناو ده‌قیکی تازه به‌ بیر و واتا و ده‌لاله‌ت و شیوازیکی جیاواز دايمه‌زینیت.

۳- دەقئاوئىزىنى دەرەكى

ئەم جۆرەيان برىتتىبە لە پەيوەندىي نووسەر بە دەقەكانى سەردەمى خۆى، يا دەقى پيش سەردەمى خۆى، كە بۆ سەردەمە جياوازەكان دەگەرپتەو، لە پرووى ئىتتىما و ھزر و شىوہوہ لەيەكترى جياوازن، بەلام بەھۆى پەيوەندىكردنى دەقەكە بەوانەوہ پرۆسەى دەقئاوئىزىنى دەرەكى پروودەدات و پەيوەندىي نيوان دەقى ئىستا و پيشتر رپكەدەخات، واتە ((لە نيوان چەند گوتارىكى سەر بە چەند كىلگەيەكى گوتارى جياواز دادەمەزرىت. وەك لە نيوان گوتارىكى لاهووتى و گوتارىكى زانستىدا)). (ئەلۋەنى، ۲۰۱۲، ۵۱). واتە دەقئاوئىزىنى دەرەكى گەتوگۆيەكە لە نيوان دەقىك و دەقەكانى تردا، كە خاوەن سەرچاوەى ئەركى جياوازن، بەشىوہيەكى گشتى لە دەقئاوئىزىنى دەرەكىدا نووسەر زۆرجار بۆ ئەفسانە و فۆلكلور و بابەتە ميژوويىيەكان و ئايىن و دەقى ئەدەبىي و بىرو بۆچوونەكان دەگەرپتەو (مەحمود، ۲۰۱۳، ۹۵)، كە بۆتە سەرچاوە بۆى، واتە لەوانەوہ بىرۆكەكى بۆ ھاتووە و سەرچاوەى گرتووە، دەقە نوپيەكەى بە فورم و دەلالەتتىكى تازەوہ بەرھەم ھيئاوہ. واتە بىرۆكەى دەقەكە لە دەرەوہى دەقى نووسەرەكەوہ ھاتووە، ھەرچەندە ئەو بابەت و بىرۆكەيەى ھاتووشە لەگەل بىر و ئىتتىما و ئايدۆلۆژىيەتى نووسەرەكە خۆى جياوازيشە، بەلام پەيوەندى پيوە كردووە و بە گەتوگۆ و ھەلمژىن لىي دەقىكى تازە بە بىر و اتا و دەلالەت و شىوازيكى نوئ بەرھەم ھيئاوہ، واتە لە بنەرەتا دەقەكان خاوەن واتاى جياواز و سەرچاوەى ئەركى جياوازن، چونكە نووسەر ئەو بابەتەى وەریدەگرپت وەكو خۆى بەھەمان واتا و دەلالەت دايئارپتتەو، بەلكو بە واتا و دەلالەتتى تر و ئەركى جياوازەوہ لە دەقەكەيدا دايئەرپتت، بەمەش دەلپن دەقئاوئىزىنى دەرەكى.

بەشى دووم

دەقئاوئىزىنى كىلتورى لاي شاعىرانى ھاوچەرخ بە نمونەى

« عەبدوئىلا پەشىو، شىركۆ بىكەس، لە تىف ھە ئەمەت »

دىارە شاعىرانى ھاوچەرخى كورد (عەبدوئىلا پەشىو و شىركۆ بىكەس و لە تىف ھە ئەمەت) خاوەنى ئەزمونى خۆيانن و ناوبانگىيان ھەيە، كاريگەر بوون بە ئەدەبىيات و فۆلكلۆر و كىلتورى كوردى پيش خۆيان و سەردەمى خۆيان، كە بۆتە سەرچاوەى ئەدەبى پيشين بۆيان، ھەموو ئەو بەرھەمە فۆلكلۆرىيە كوردىيە نووسراوانەى پيشينان، وەك كەرەستەيەكى بە نرخ لە بەردەستياندا دابوو و بىر و بەرھەمەيان لى ھەلمژىو و بە فۆرم و اتا و دەلالەتى جياواز لە بەرھەمەكانياندا رەنگىداوئەتەو و دايانرشتوو. واتە ھەريەك لەوان جگە لە ئەدەبىياتى گەلانى دەورووبەر و جىھان، لە نيو ئەدەبى نەتەوايەتى خۆياندا قالبوونەتەو و كاريگەرىيە ئەدەبى فۆلكلۆر و كىلتورى كوردىيان بەسەرەوئەيە و وئىنى كىلتور و فۆلكلۆريان بە دەستكارىيەو و ھەرگرتوو و پەھەندى تريان پى بەخشيو، واتە لە ئامىزى وئىنەيەكدا وئىنەيەكى ترى ھىناوئەتە بەرھەم، بە بىرى نوئى و سەردەمىيانە سووديان لە بەرھەمە فۆلكلۆرىيەكان و ھەرگرتوو، لىرەدا چەند نمونەيەكى شىعىرى دەھىننەو، كە بە بابەتە كىلتورى و فۆلكلۆرىيەكانى وەك ئەفسانە و داستان و پەندى پيشينان و حىكايەت و گۆرانى كاريگەر بوون و ئاوئىزىنى دەقەكانيان كوردوو.

تەوئەرى يەكەم : كىلتور

كىلتور يەكەكە لە بابەتە پىر بايەخەكان و سەرچاوەيەكى فراوانى والايە لە بەردەم شاعىراندا، نەتەوئەى كوردىش لەم پووئەو خاوەن سامانىكى كەلەپوورى فراوانە و گەرانەوئەشە بۆ مئژوو ((ئەوانەى كە شۆرش لەسەر كەلەپوور بە ئەنجام دەگەيەنن، درك بە و راستىيە دەكەن، كە بوونى پابردوو چ ئاسۆيەكى لە شارستانىيەتى نويدا ھەيە، ھەرچەندە ئەو پەمزانەش، كە ريشەيەكى مئژوووييان بەخۆو گرتوو، لە رىڭگاي ئەو مئژوووش بەتاقىكردنەوئەى شىوازى بنچىنەيى پەيوەندىدارن)) (مەعروف، ۲۰۰۸، ۱۰۹) جا شاعىرانى ھاوچەرخىش لە پىناو دانانى بنەمايەكى پتەو

بۆ ئەزموونیکى سەرکهوتوو پێویسته پشت به سامانى نەتەوه و کەلهپوورى نەتەوه کەى بیهستى، هەر وه کو ئەدۆنيس دەلى، ((ئەوهى رابردوو نەناسى ئایندهش نانسى و ئیستاش نانسى ئەمەش مانای ئەوهیه ئەفراندنى شیعری به داهینانى میژوووییهوه نەبیت تەواو ناییت)) (غەمبار، ۱۹۹۶، ۱۳)، به کارهینانى کەلهپوورى نەتەوهی هۆیه کیشه بۆ زیندووکردنەوه و گرینگی پیدان و گەرانەوه بۆ رابردوو له ئیستادا، بۆیه شاعیرانى هاوچهرخ گەرانەتەوه بۆ رابردوو کەلهپوورى نەتەوه کەیان و بۆتە سەرچاوه بۆیان، به پێی پێویستی سروشتى مەبهستى شیعره کە و زەمینە روشنییه کەلهپوورییه کەیان ئاویتهى به رهه مه کانیان ده کەن و هۆشمەندانە مامەلهى له گەلدا ده کەن، نەك به شیوه تەقلیدی و ئاساییه کەى، به لکو به پێی تیروانینی ئایدۆلۆژى خۆى له وان تێپەر ده کات و رەمزە کە ده خاتە ژیر توێکاری لیکدانەوهیه کى نوئى.

بۆنمونه یه کى له و دیارده کلتوریانهى که له فۆلکلۆرى کوردیدا ههیه (گولاله)یه، یه کینه که له و ده لاله ته پر بایه خانهى که رهنگدانەوهیه کى فراوانی له نیو شیعری هاوچهرخى کوردیدا ههیه، (گولاله) رەمزی ئازادی و ئەوین و به رەنگارییه.

له تیف ههلمهت له بنیادیکی درامیدا (گولاله)ی ئاويزان کردوو و وینهیه کى تازهى خوڵقاندوو، که تیدا (پاشا) رەمزی دهسه لات و هیز و چهوسانه وهیه، (مندال)یشی وه کو رەمزی پاکی و به رائەت و هه لگری راستیه کان خستۆته روو، جادوو بازیش وه ک پیشینیکه ر خراوته روو :

پاشایه ک نوست منالیکى برسى له سه ر

یاقووتی تاجه کەى نووسی روژی دى هەر

پاشا ده مرئى.....

خه لکی ده لێن جادوو بازیک وتی ئە گەر

تکى خوینی ئەم منداله

پرژیتە سه رچاکی زهوی

سه رانه سهرى زهوى ده بیج به گولاله. (ههلمهت، ۲۰۱۴، ۲۳-۲۴)

لیره دا شاعیر له په یوه ندی کړنیدا به و دیارده كلتووریه له گفتوگو کړنیدا (گولاله) ی ئاويزانى ده که ی کردووه، که په مزى ئازادى و ئه وین و بهرنگارییه، شاعیر ئاراسته که ی گوړپوه له ناخوشییه وه بو خوشى، به هوى کوتایه پینان به و چه وساندنه وه یه ی کومه لگای کوردی، له ریگه ی گولاله وه سه رانسه رى زه وى ده کاته گولاله، بو بهرنگار بوونه وه ی دوژمنان و گه یشتن به ئازادى، شاعیر به پیشینی جادو و بازیك له ریگه ی مندالیکه وه گولاله ی ئازادى و ئه وین و بهرنگارى چه وساندنه وه له سه ر زه وى ده سه ته بهر ده کات، شاعیر وینه یه کی تازه ی به هوییه وه خولقاندووه ئه مه ش ئه وه ده گه یه نی، که گوړپینی سیما و ئاراسته کړدن و مه به سه ته فولکلوریه کان، به نده به ئاستی پوښیری شاعیر و بیرکړنه وه و تیروانین و لیکدانه وه ی بو دیارده و بابه ت و لایه نه کانی نیو کومه لگا و بارودوخه سیاسیه که ی به تایه تیش ئاراسته کړنی له خوشییه وه بو ناخوشی، لیره دا شاعیر داهینانی تیدا ئه نجام داوه.

(شیرکو بیکه س) یش له ئاويزان کړنی گولاله دا ده لیت:

سه ره تای وهرز

برینتیکیان وه کو کلاو

کرده سه رى

درکه زیه ک

کوتایى وهرز

بینیان نه وه ی چقل و داله

له بزوینى

به ر هه تاوى پاشه رۆژدا

هه موو بوونه ته

گولاله.....(شیرکو بیکه س، کازیوه، ۲۷)

لیره دا شاعیر له په یوه ندی کړنیدا به و دیارده كلتووریه (گولاله) ی ئاويزانى ده که ی کردووه و گه شینه، له ناو ئه و برین و ناخوشیانه ی گه له که ی تیکه و تووه، گه شینه له بزوینى بهر هه تاوى پوژدا بهرنگارى دوژمنان ده بیته وه ده بن به گولاله.

یه کیکی تر له و دیارده کلتوورییانهی که له شیعری هاوچهرخى کوردیدا
پهنگیداوه تهوه (مه لای خه تی) یه، که په مزى ناپاکییه (وه کو ده گپدریته وه گوايه به
هوی فه توای مه لای خه تی)، (پاشای کوره) شه ری له گه ل سوپای عوسمانی وه ستاند
و خوی به دهسته وه دا، میرنشینی سورانی له ناوبرد) له وه وه بوته په ند و دیارده یه کی
کلتووری له بیرى شاعیراندا به م شیوه یه چه سپاوه، نه وه تا په شیوه له شیعری (بادی) دا،
(مه لای خه تی) ی ناويزانی ده قه که ی کردووه و ده لیت:

با دى، با دى!

ئه مېش ئاستانه ی خه لېفه هه لیکردووه و

به ناو گه لى

فتوای (مه لای خه تی) دا دى

با دى، با دى!

گویتان هه لخن،

چون داربه پروو ده نرکینى!

سه رنج بدن

چون که پکه شاخ به لا دادى! (په شیوه، ۲۰۰۸، ۴۰۸-۴۰۹)

لیره دا شاعیر له ناويزان کردنى (مه لای خه تی) دا په مزى تری بو هیناوه ته وه، (با)
که مه به ستی دوژمنانى کورده و هاتنیشی له ئاکامی ناپا که کانی ناو کورد خوی دیت،
که له که سایه تی (مه لای خه تی) به رجه سته کراوه، هه ره له بهر نه مه شه به پروو و شاخی
هیناوه، که مروف ئاسا هه ست به دوژمنایه تی و ناپاکییه کان ده که ن، نرکاندن
داربه پرووش که به پروو په مزى کوردستانه، له گه ل نه وه په نده یه ک ده گریته وه که ده لى
(دار کرمی له خوی نه بی ناقلیشى) کرمیش په مزى داگیرکردن و ناپاکییه، خه لېفه ش
خوی په مزى کی ئاینیه شاعیر بو مه به ستى کی تر هیناویه تی په مزه بو ده سه لاتی
عوسمانی.

شیرکو بیکه سیش له شیعری (دلدارى ناو شاریکی مردوو) به دهنگى کوی

نه ته وه که ی ده لیت:

خنکام له دوو که لى فه توای ناو میزه ری

توونی بابان..... پیلانه که ی
(مه لای خه تی) دا بوو خنکام
سووتام له گئژاوی گری ده می ئەژده های جهوت سه ری
(مه لای خه تی) دا بوو سووتام.... (بیکهس، ۲۰۰۲، ۴۲۲)

لیره دا شاعیر له ئاوئیزانکردنی مه لای خه تیدا وئینه یه کی تازه ی خولقاندوو به که شیکی ئەفسانه ئامیز، به وه ی گری وشه کانی فهتواکه ی (مه لای خه تی) به گری ئەژده های جهوت سه ر چواندوو، شاعیر له ریگه ی تاکه وه قسه ده کا به لام ئەو تاکیه له بنه رتا حاله تی سه رجه م میلله تی کورد ده رده بری، شاعیر ته کنیکیکی هونه ری جوانی به کار هیناوه که شیوه یه کی بازنه ییه، که سه ره تای دیره که به خنکام و کۆتاییه که شی به سووتام به کارهیناوه، که ده لاله تی له ناوچوون و نه مان هه لده گریت، کاریگه ری له سه ر ده روونی گه لی کورد دروستکردوو.

یه کیکی تر له دیارده کلتووریه کان، که بۆته سه رچاوه بۆ شاعیران ئەویش (خه نجه ره) له کلتووری کورده واریدا وه کو چه کیک ره مزه بۆ ده سه لات و توانا، له لایه کی تره وه ره مزه بۆ ره سه نایه تی.

(شیرکو بیکهس) له شیعی (دلدار ی ناو شاریکی مردوو) دا ئەو دیارده یه ی ئاوئیزانی ده قه که ی کردوو و ده لیت:

دلدار یکم...

دلّم گوپکه ی مشتوی سه ر ئەو،

خه نجه ره یه.....

سواره که ی به رده قاره مان

دایه دهس سواره که ی بارزان... (بیکهس، ۲۰۰۲، ۴۲۷)

شاعیر ده گه ریته وه بۆ میژوو سه رسامی و ئومیدی خۆی به به رده وامیی شوپش بۆ پاراستنی ریپه وی شیخ مه حمودی نه مر گواسته وه ی بۆ بارزانی نه مر پیشانداوه، له ریگه ی خه نجه ره که ی، به مه ش هیلک به سنووری وه ستان دینیت.

په شیویش له شیعی (خه نجه ره) ئەو دیارده یه ی ئاوئیزانی ده قه که ی کردوو و بۆ به رگریکردن له نیشتمانه دزراوه که ی (خه نجه ره) ی کردۆته چه کیک، که به خوینی

دوژمنان تینوو، بۆیه ئەمه شاعیریان هه‌لکیشاوه و به خه‌نجه‌ره‌که‌ی به‌پرووی دوژمنان بجه‌نگیت:

من خه‌نجه‌ریکی پرووتم،
نیشتمانی من و زام - کالانیکی دزراوه
که‌س نه‌لی به‌خوین تینووم!
یه‌خه‌ی کالان دز بگرن،
ئه‌و منی هه‌لکیشاوه! (په‌شێو، ۲۰۰۸، ۱۶۹)

دیاردیه‌که‌ی تری کلتووری له‌نیو نه‌ته‌وه‌ی کورددا بوونی هه‌یه مه‌سه‌له‌ی جادووگه‌ری و سحر و فالچییه، که له‌ئه‌ده‌بیاتی جیهانی‌ش بوونی هه‌یه و په‌نگیداوه‌ته‌وه، ئەم دیاردیه‌ش له‌شيعری هاوچه‌رخدا په‌نگیداوه‌ته‌وه و شاعیران ئاويزانی ده‌قه‌که‌یانی کردوو و بیر و بابته‌تیکی تازه‌یان پێ‌دارشتوو. له‌تيف هه‌لمه‌ت له‌شيعری (تییینی سییه‌م) ئەم دیاردیه‌ی ئاويزانی ده‌قه‌که‌ی کردوو و پێ‌په‌ویکی سیاسی پێ‌گرتوو، که په‌یوه‌سته به‌بارودۆخی ولاته‌که‌ی و ده‌لی:

من فالچی نیم، به‌لام ئەلیم من ئەزانم
چۆن ئاو ده‌گه‌رێته‌وه بۆ پرووبار
من فالچی نیم، به‌لام ئەلیم من ئەزانم
که‌ی که‌ی مه‌هدی ئەگاته‌ شار
من فالچی نیم به‌لام ئەلیم من ئەزانم
که‌ی که‌ی ئەروێ یه‌که‌م به‌هار (هه‌لمه‌ت، ۲۰۱۴، ۱۰۸)

پرووبار و شک ناکات په‌مزه بۆ شوپشی کورد، مه‌هدیی چاوه‌پروانکراویش ئەو سه‌رکرده‌ پرگارکه‌ریه‌ که به‌هانای ئەم نه‌ته‌وه‌یه‌ دیت و به‌هاریش په‌مزی سه‌رکه‌وتن و به‌دیه‌تانی پێشینی شاعیره. په‌شێویش له‌شيعری (پێشینی) دا (په‌شێو، ۲۰۰۸، ۸۸) ئاويزانی ئەم دیاردیه‌ی کردوو.

په شیو له شيعرى (زارۆ) دا دیاردهی كلتوورى نوشته و سيعرى دهقئاويزانى دهقه كهی كردوو و بیرىكى بهرزى بیى دارپشتوو دهلیت:

نیشتمانم - نوشتهیه كه

عومرى ههزاران سال ده بیى

كه (نوح) بۆی كردم پى پى گوتم

ورىابه كهس نه يكاته وه

كرايه وه به تال ده بیى. (په شیو، ۲۰۰۸، ۱۴۱)

خوی نوشته نووسینیكى نهیى و ناروونه، ئه وهی په شیو هیئاویه تی ئاسایی نییه، به لكو ته مه نیكى زۆرى ههیه و وه كو خوشی ماوه ته وه، مانه وهی به و شیویه بیى ده ستلیدان، واته بیى دهنگی و بیى ئه نجامی له ئاست دۆزیكى گه وهی كورد، ئینجا هه لباردنی (نوح) به دروستكهری نوشته كه بۆ ئه وهیه بیكاته شایه تحالیكى زیندوو بوونی نه ته وه كهی و میژوو دهیرینه كهی، نه كردنه وهی واته هه ده ستلیدانیكى ده بیته مایه ی گوناھىكى گه و ره، ئه مهش په مزه بۆ تینه گه یشتنی راستیه كان، نیشتمانی شاعیر پلهیه كى زۆرى بیى به خشراوه له دیوه سیاسیه كه وه، به مه به ستی و رووژاندن په یوه ستی كردوو به مه سه لهیه كى حه ساسی ئایینی، به مهش گواسته وهیه كى سه ركه و تووی ئه نجامدا وه، توانیویه تی ئامانجه كهی بییكى.

دیاردهیه كى تر له داب و نه ریتی كۆندا هه بووه ئه ویش ئه وهیه كاتیک دوو كهس یا دوو عه شیرت به شه ر هاتوون هه میسه له دوای ئه تك كردنی یه كتری بوون له وانهش برینی كلكى گوی دریژ و.....

شیركۆش له ئاويزان كردنی ئه و بابته وه سفی پيشمه رگه یه ك ده كات، كه ئه تکیان به چهند جاشیک كردوو و كلکیان بریون، جاشیش به واتای كه سی خۆفروش دژ به میله ته كهی. وه ك ده لیت:

پیشمه رگه كان وه ك په وهیه ك

به وری چاو تیژ

شاره زای كۆلان و گه ره ك

بست بە بستی
دابەش بوون و ئەوسا هەر بۆ
پەنگ و عیبرت
کلکی چەند جاشکیکیان بۆ (بیکەس، ۲۰۰۲، ۱۲۳)

تەوهری دووهم : ئەفسانە

ئەفسانە یەکیکە لە بەشە گرینگەکانی ئەدەبی فۆلکلۆر، بەرھەمی کۆن و زادە ییری مرۆفە، ھەموو ئەو شانە دەگرێتەووە کە ناواقیعین، بەرھەمیکی خەیاڵ ئامیزە. (ئەفسانە بە نەسبەت مرۆفی دیرینەووە باشترین وەسیلە بوو بۆ تێرمان بە مەبەستی تیگەشتین لە سروشت و دیاردە نەھێنیەکان، وەلامیک بوو بۆ ئەو پرسە پڕ لە سەرسامیە زۆرانە ی لای مرۆف لەو کاتانەدا دروست بوون، واتە ئەفسانە پەیوەستە بە ییری سەرەتایی مرۆف و یەکەم قۆناغی بێرکردنەووەی فەلسەفی)) (ئەحمەد، ۲۰۱۲، ۲۱۲) ئەفسانەکان ھەرلە زوووەووە کەوتوونەتە سەر زار پێش ئەووەی مرۆفیش فییری نووسین بیت. ئەفسانەکان بەو ناسراون، کە کارەکتەرەکانی لە مرۆف دوورن، بۆ نمونە خواوەندەکان... شاعیرانی هاوچەرخی ش گرینگیەکی زۆریان بە ئەفسانە داو، وەکو پەمزیکی بۆ گوزارشتکردن لە مەبەست و ئارەزوو کێپووەکانیان کە لە ناخیان پەنگی خواردۆتەووە و دیوہ شاراوہ کە ی خۆیانیان تیدا کۆدە کەنەو، لەھەمان کاتدا پەیوەندیەکی نوێ و کرۆکیکی نوێ بە ئەفسانەکان دەدەن و بە زیندووپی دەپھێلنەو، بۆ دەوڵەمەندکردنی دەقە کە بە کەرەستە ی ئەفسانە و خستە پرووی ھیزی رابردوو لە ئیستادا بە شیوازیکی نوێ وینە یەکی تازەیان لێ دارشتوو.

یەکی لەو بابەتە ئەفسانە خۆمالیانە ی کە لە شیعری هاوچەرخدا پەنگی داوہتەووە ئەفسانە ی (ئەژدیھاک و کاوہ) یە. پەشیو لە شیعری (کەژاوہ ی گریان)، (کاوہ) ی ھیتاوہ وە ک پەمزیکی بۆ بەرگری لە نەتەوہ کە ی بۆ لە ناو بردنی ئەفسانە ی زوحاک و لە ناو بردنی شەر و خراپە کارییەکان و دواتریش ناوی مەز دە ی خوداوہندی خیر و چاکە پروناکی دینی و سەرتاپای دەقە کە دە کاتە کەشیکی ئەفسانە یی بە ئاوئیزانکردنی ئەفسانە ی زوحاک و مەز دە لیت :

له تنۆکی فرمیسکتا
دهماری بازووی کاوهم دی
لاشهی کهوتووی زوحاکم دی
ئالای بهرزی شه کاوهم دی

ئاسۆیهکی پروناکم دی (په شیۆ، ۲۰۰۸، ۱۴۶)

په شیۆ سههرکهوتووانه وینهی ململانیی هیتری خیر، که له کاوه دا بووه و هیتری شهپر و زۆرداریش که له زوحاکدا بووه، ده کیشی و مژدهی باوه شکرده وهی (زهردهشت) ی په یامبهری خیر و پروناکی بۆ هه ژار و چهوساوه کان و راستبوونه وهی به ههشتیکی بهرین له سههر که لاوهی ولاته کهیدا به گه له کهی راده گه یه نی و ده لئ:

له تنۆکی فرمیسکتا
زهرده شتم دی
باوه شی خۆی ئه گرتوه
بۆ هه ژارو چهوساوه کان
به هه شتم دی
راست ئه بووه
له سههر لاشهی

چوار دیواره پرمابه کان (په شیۆ، ۲۰۰۸، ۱۴۶)

(شیرکو بیکهس) یش له داستانه شیعی (سههر شانۆ له نۆ تابلۆ دا پرووداوی ئه فسانهی کاوه و ئه ژده هاگ و به سه رهاته کان ده خاته پروو، بییری سه ره کی ده قه کهی بیی ده بریوه، به گفتوگو و هه لمژین له م ئه فسانه خۆمالیه وینه یه کی تازه به ده لاله تیکی نویی به ره م هیناوه، شاعیر له ناو تاریکیشدا گه شینه، چونکه له به رامبه ر به و تاوانانه ی ئه ژده هاگ ده یکات، تۆله ده کاته وه و ده لئیت:

ئیس تا بیرت ئه خه مه وه
من دراوسیه کی خۆتانم
کوره گوره ی ئانانم
میشکم ده رخوا ردی ماره که ی

نهوسنی ئەژدهاک درا.....

.....

حهوت کارهساتی جهرگ بر

ئهمه ههوت کور

ئارام ئیتر

چۆن ئەتوانی.. له مه زیاتر

خۆی پابگری

تۆله دان بهخۆی دابگری (بێکەس، ۱۱۷: ۲۰۰۲)

(له تیف ههلمهت) یش له شیعری (ئهمه دوا ههلبهستم نییه) دا باس له ئهفسانهی (ئهژدیهاک و کاوه) دهکات، ئاماژه به وه دهکات که بیری سههرکهوتن به هه مان شیوهی چه کوشه کهی دهستی کاوهیه، واتا بو سههربهستی و سههرکهوتن ده بیته هه موومان چه کوشیکی له چه شنی کاوه مان هه بیته.

بیره وهری سههرکهوتن

چه کوشه کهی کاوهیه

مه قهستی کۆتی گهردن

دوو پارچه هۆندراوهیه (ههلمهت، ۲۰۱۴، ۶۲)

(دیو و درنج) ئه مانهش جوړه ده عبایه کی ئهفسانهیین و له ئهفسانهی کوردیدا بوونی ههیه و زۆرجار بیکه وه ناویان دیت. شاعیرانی هاوچهرخیش ئاويزانی دهقه کانیا ن کردووه و بیرو وینهی تازهیان پیدارپشتووه.

شیرکو بیکهس له چه ند شیعری کیدا باس له بوونه وه ره ئهفسانهیییه کانی (دیو- عهزیا - ئهژدیها) دهکات و ئاويزانی شیعره کهی دهکات و دهلی:

به ریگی هات و نه هات و

به بهردهمی دیوی سپی و دیوی رهش و به که ناری ئاوی زهر و

ئاوی سوور و ئاوی رهشدا، قوناغ قوناغ ری سه فه ری

(بیکهس، ۲۰۰۵، ۸۸)

نیله نیلی بلیسه که ی جهه نه میان پی نشان دای
ته ژدیها و عهزیا و درنجیان هیتایه ژیر لیفه ته وه و
له سه د لاوه قفلیان لی دای (بیکهس، ۲۰۰۱، ۲۸)

لیره دا شاعیر له په یوه ندی کردنی به و بوونه وه ره ته فسانه بیبانه کومه لی ره مزی
تری هیناوه به مه بهستی خستنه پرووی ته و بارودوخه ناهه مواره ی گه له که ی تیکه وتووه
له لایه ن دیو و درنجه کانه وه، که مه بهستی دوژمنان و داگیر که رانی گه له که یه تی،
شاعیر توانویه تی وینه یه کی تازه به بیر و واتا و شیوازیکی نوی به ره هم بینیت و
له گه ل بیری سه ره کی ده که ی گونجان دوویه تی.

له تیف (هه لمهت) یش باس له ته فسانه ی دیو و درنج ده کات و ده لیت :

که مندال بووم هه ر نیوه شه ویک

له ده رگا که مانیان بدابو وایه ..دهم وت :

— دایه گیان مه یکه ره وه ..دیو درنج هاتوون من بدزن ..

(هه لمهت، ۲۰۱۴، ۲۸۲)

لیره دا شاعیر به سوود وه رگرتن له بوونه وه ریکی ته فسانه یی که ئاویزانی
ده که ی کردووه و بیری سه ره کی ده که ی پی ده رپریوه، به گفتوگو و هه لمژین
لی وینه یه کی تازه به ده لاله تیککی نوی به ره هم هیناوه، شاعیر له ناو تاریکیشدا
گه شینه، چونکه ریگه به دوژمنان نادات نیشتمان که ی بدزن.

په شیو له شیعری (باسم بکه ن) دا ده لی :

شالاو بیتن،

سه ری خوتان بدنه له کیو

بگرن وه کو کورته بالا داوینی دیو (په شیو، ۲۰۰۸، ۱۰۰)

لیره دا شاعیر به ئاویزان کردنی ته فسانه ی دیو، که له گه ل بیری سه ره کی ده که ی
ده گونجی، به گیانیککی یاخیو وانه وه به پرووی دوژمنان و خاکفروشان ده وه سیتته وه و،
ده لی گه ر شالاویش بینن و سه ریشتان بدنه له کیو وه کو کورته بالا که دهیدا له
داوینی دیو، بیباکه، چونکه خوی وه کو ته و دیو و کیوه نازایه یه هالاوی نازایی

به سه ریاندا ده کاته وه. شاعیر په یوه نندییه کی نوئ و وینه و ئەفسانه یه کی تازه ی خو لقا ندو وه.

«قه قنه س» بالنده یه کی ئەفسانه ییه، ئەو بالنده یه باله کانی لیک ده دات هه تا ده سووتیت و ده بیت به (خۆله میس) ئینجا له م (خۆله میس) ه قه قنه سیکی تر دروست ده بیت. گوایه فرمیسیکی قه قنه س برینه کان ساریژ ده کات له هه مان کاتیشدا ده نگیکی خو شی هه یه.

(شیرکو بیکه س) یش ئەو بالنده ئەفسانه ییه ی ئاو یزانی ده قه که ی کردو وه و په یوه ندی پیوه کردو وه و به گفتوگو و هه لمژین لپی، وینه یه کی تازه ی به بیر و واتا و ده لاله ت و شیوازیکی نوئ به رهه م هینا وه، ده لیت:

له ویوه نالی دی و شاره زوور له گه ل خو ی ئەهینی

له ویوه قه قنه سی ئەو خه وه بال ئەگری و هه ل ئەفری و ئەسووتی.....

(بیکه س، ۱۸۴، ۲۰۰۱)

(عه بدوللا په شیو) یش له شیعری (هۆنراوه یه کی ناته واو) دا بالنده ی (سیمرخی) ئاو یزانی شیعره که ی کردو وه، ئەمه بالنده یه کی ئەفسانه ییه و ده توانی مه ودایه کی زور بپریت و به رز هه ل بفریت ده لیت:

من ئەیوویم

به ئاسانی پشتی ئومیدم نا چه می

وشه یه که و عه ودالمه،

زوو یان دره نگ هه ر ده یگه می-

له سه ر بالی سیمرخیش بیت،

ئاسمان بست بست ده پشکنم

به زه ویشدا بچیتته خوار،

بن زه ویگه پر هه بی منم. (په شیو، ۲۷۹، ۲۰۰۸)

لیره دا په شیو خو راگری خو ی وه ک نه ته وه یه کی زیندوو به رامبه ر داگیرکه ر نیشانده دات، (حه زه ته ی ئەیووپی وه ک ره مزیککی ئایینی بو ئارامی و سه برگرتن

هيناوه، له جياتي وشه ي (مني كورد) به كار بهيناوه. به لام نه وه ي ليره دا په يوه ندي به باسه كه ي ئيمه وه هه يه، شاعير بالنده ي (سيمرخي) ئاويزاني شيعره كه ي كردووه، ئه مه بالنده يه كي ئه فسانه ييه و ده تواني مه ودايه كي زور بپرئ و بهرز هه لبقريت، جا (په شيو) ده لي: (له سهر بالي سيمرخيش بيت، ئاسمان بست بست ده پشكنم) و زوو يان درهنگ له م ژير ده سته ييه رزگارمان ده بيت و ده بين به خاوه ن ده ولت. شاعير له په يوه ندي كردن و به گفتوگو و هه لمزين له ئه فسانه ي بالنده ي سيمرخ، ويته يه كي تازه ي به بير و واتا و شيوازيكي نوي به ره هم هيناوه.

له تيف هه لمه ت له شيعري (گوراني پاشه روژ) دا ده ليت:

گوله كانيش ده بن به سيمرخ و

دلَم بۆ ولاتي هه لده گرن (هه لمه ت، ۲۰۱۴، ۴۷۴)

ليره دا شاعير له په يوه ندي كردن و به گفتوگو و هه لمزين له ئه فسانه ي بالنده ي سيمرخ، ويته يه كي تازه به بير و واتا و شيوازيكي نوي به ره هم هيناوه. ئه فسانه ي (مه زده و ئه هريمه ن) يش له شيعري هاوچه رخدا ره نگيدا وه ته وه، ئه وه تا (شيركو بيكه س) له به شي يه كه مي شيعري (وه رزي پينجه م) دا ئه فسانه ي خوداوه ندي ئه هريمه ن و ئاهوراي هيناوه، كه له (ئه هريمه ني) خوداوه ندي شه ر و خراپه وه هه نكاو ده ني به ره و (ئاهوره مه زدا) ي خوداوه ندي خير و چاكه، به لام ئه هريمه ن پايده گري و ده يه وي به سه ركه وتني خوي كو تايي پي بيتي:

كاتي ئه هريمه ني نوستوو

له ده نكي وشه ي ديلكراو

له هاواري رووناكي ناو

خوري زيندان... راته چه ني

ده ست ئه داته خه نجه ري خوين

هه تاوي دل زامدار ئه كا

هه نكاوي (مه زده) ئه پيكي (بيكه س، ۲۰۰۱، ۱۲۲)

بهلام شاعیر بهمه ناوهستیت و له بهشى دواتری شیعره کهدا، به خولقاندنی
ئهفسانهیه کی تر، گه شینی خوی دهرده بریت و وهرزه کانی سال تیده په پینیت و به
خولقاندنی وهرزیکی نوئی که وهرزی پینجه مه بو زهرده شتیکی دیکه دینیته وه و
ئاهوره مه زدایه کی هه تاوی خیر و چاکه ده ژینیته وه و ئه مهش ره مزى سه رله نوئی
هه لسانه وه یه گه شینی شاعیر به ئاینده دهرده خات بو بینینی ژیانیکی ئازادانه له
کوردستان و ده لیت:

له و کاته دا...

دیسانه وه جاریکی تر

وهرزیکی تر

وهرزی پینجه م

بو زهرده شتیکی که ی دووهم

بو مروئی وه ک فریشته

دیته وه ناو

جاریکی تر مه زده ی ژیان

مه زده ی هه تاو

ئه ژیته وه.. ئه ژیته وه.. ئه ژیته وه! (بیکه س، ۲۰۰۱، ۱۲۳)

(په شیو) یش ئاويزانی ئهفسانه ی ئه ژدیهای کردووه و له خولقاندنی وینه یه کی

نویدا ده لیت:

ئه شکه وته وان،

ئه ژدیهایه کی چوار سه ره و به رزه فت نابی،

تاملیتوان ده ست نه بنه گه و بو زنجیرئ! (په شیو، ۲۰۰۸، ۵۵)

لیره دا شاعیر له خولقاندنی ئهفسانه یه کی تازه دا بیر و ده لاله تیکی نوئی

دهر بریوه، شاعیر هانی نه وه کانی گه له که ی ده دات بو خه بات و تیکۆشان تاوه کو

ئه ژدیهایه کی چوار سه ره، که مه بهستی دوژمنانی کورده چوارده وره یان داوه، له ناوی

به رن، بو گه یشتن به ئاواته کانیا ن.

شاعیرانی هاوچهرخ جگه له وهی سوودیان له ئەفسانهکانی خۆمالی و رۆژههلات بینوه له هه مان کاتیشدا سوودیان له ئەفسانهی میلیه تانی جیهانیش بینوه و له شیعره کانیا ن تهوزیفیان کردوو.

(سزیف) یه کیکه له ئەفسانهکانی یۆنان، که به ئەفسانهی ئازاری مروفایه تی داده نریت، بۆیه (خواوه نده کان) (سزیف) سزا ده دەن، به هه لگرتنی به ردیک تا لووتکه ی شاخیک بیات، به لام که نزیکی لووتکه که ده بیته وه له ویوه به رده که غلۆر ده بیته وه تاوه کو وای لیدیت ئەم بارودۆخه ده بیت به قه ده ر و چاره نووس. (زۆربا) ش پالەوانی رۆمانی (ئالکسی زۆربا) که سایه تیه که ملکه چی شکستیه کان ناییت و به پرواوه به رهنگاریان ده بیته وه. ئەمهش به شیوه یه کی فراوان لای شاعیرانی هاوچه رخ به کارهینراوه، بۆ مه بهستی گوزارشتکردن له ئیش و ئازاری مروف و بۆ پروبه روه بوونه وهی هه ر کۆسپیک له ژياندا.

له تیف هه لمهت یه کیکه له و شاعیره هاوچه رخانه ی که ئەفسانه ی سزیفی دهقئاوئیزان کردوو و ده لیت:

سزیف

تاشه به رده که ی توورداوه

خه میکی داوه به کۆلی دا

له وانه یه عاشق بووبی (هه لمهت، ۲۰۱۴، ۳۵۲)

لیره دا له تیف تاشه به رده که ی فریداووه، مه بهست له به رده که ی (سزیف) ه، که ده گاته لووتکه که هه ردووکیان غلۆر ده بنه وه، به لام (له تیف) به رده که توورده دات، له جیاتی به رده که خه می له کۆل ناوه، که هیما ی عاشقبوونیه تی، ئەمهش ته واه پیچه وانه ی ئەفسانه که یه، چونکه ئەو سزیفه ی یه که م که له گه ل تاشه به رده که غلۆر ده بنه وه، ئەمه بۆ سزا و عه زابی تۆله یه له سزیف، مه بهستی شاعیریش دوژمنانی کورده تووریان ده دات و تۆله ده کاته وه، به لام له و سزیفه نوویه ی، که شاعیر خولقاندوو یه تی ئەو کۆله خه مه ی داویه تی به شانیدا چیژو خوشی لی ده بینیت، له پیناو خوشه ویستی ئەو بۆ نیشتمان، شاعیر به پرواوه تیده کۆشیت و به رهنگاری ناخۆشیه کان ده بیته وه له پیناو نه ته وه که ی، هه نگاو دهنی به ره و سه رکه وتن.

شیرکۆ بیکهس له شیعری (کوچ) دا ده لیت:
له کهیه وه تو «سزیف» ی ئەم جیهانهش
به رده که ته؟!
له کهیه وه تو (زۆربا) یت و بوومه له رزهش
سه ما که ته?!
.....

له وه لامي ئەمه

بیرم نایه.... به لام ئەوه نده ده زانم
به یه که وه من سزیف و زۆربا و مهرگ و
ئۆقیانووسم..... (بیکهس، ۲۰۰۱، ۳۵)

شاعیر دووئه فسانه ی دژ به یه کی له یه ک کاتدا ئاوويزانی دهقه که ی کردووه و
کۆی کردوونه ته وه و ته وزیفی کردووه، ده لئ ئیمه سزیف نین و زۆرباش نین که
پێچه وانه ی سزیفه، به لام له بهرئه وه ی شکست لای زۆربا بوونی نییه (شیرکۆ)
ده یه وئ له ریگه ی ئەو دوو جه مسهره دژ به یه که هۆشیارمان کاته وه، به شکستبوونی
سزیف، که مه به سستی شکستی دوژمنانی کورده، له لایه کی تره وه شاعیر به هیوا و
گه شینه، وه کو زۆربا نایه وئ دان به شکستی دابنئ شۆرش به رپا ده کا بۆ گه یشتن
به سه رکه وتن.

په شیو له شیعری (بۆ کچیکى کال) دا ده لئ:

جیهانی من هه مووی خه مه

زه رده خه نه ی ئیجگار که مه..... (په شیو، ۲۰۰۸، ۱۲۴)

په شیو له جیاتی به رده که خه می له کۆل ناوه، که هیما ی عاشقبوونیه تی، ئەمه ش
پێچه وانه ی ئەفسانه که یه، ئەو ده یه ویت سزیفیکى نوئ بخولقیئ، چونکه ئەو کۆله
خه مه ی که داو یه تی به شانیدا ئەوا له پینا و عه شقه که یه تی چێزی لئ وه رده گری،
ئەمه ش پێچه وانه ی ناخۆشییه کانی سزیفه، چونکه له پینا و خۆشه ویسته که ی له هه مو و

ناخۆشییه کانیش چیژ وهرده گریټ، له بهرئه وهی شاعیر به پروایه و بهرهورووی ناخۆشییه کان ده بیته وه، له پیناو به دبهیتانی هیواکانی.

دهقئاوئیزانی شیعری بیکهس له گهل ئه فسانه ی (گلگامیش)، ئه مه ئه فسانه یه کی سۆمه رییه کانه، که پاله وانه که ی (گلگامیش) ه. باس له کیشه مرؤفایه تییه کان ده کات و هاوپییه کی هه بووه به ناوی «ئه نکیدۆ» به دوا ی گیایه ک ده گه را تاوه کو نه مری به ده ست بهییت، به لام ئه مه سوودی نابیت و له کو تایددا ده مریټ. له م ئه فسانه یه دا کیشه ی ژیان و مردن ده خریته روو، شیرکوۆ بیکه سیش له هۆنراوه ی (دوو سروودی کیوی) دا ئه م ئه فسانه یه ی ئاوئیزانی شیعری کی کردووه و ده لیټ:

ئه م زریانه له گلگامیشی کاروانیا

قاره ی توفان ناو نووس ئه کات

دهرگای داستان و ئه فسانه

له سه ر (ئه نکیدۆ) هاوپی ئه کاته وه. (بیکهس، ۲۰۰۱، ۴۱۱-۴۱۲)

لیره دا شیرکوۆ گلگامیشی وه کو ره مزیک ی ئه فسانه به کارهیناوه و ته وزیفی کردووه، ناوی ئه و توفانه تۆمار ده کات که جیهانی گرته وه، به و هۆیه وهش ده یه ویټ ناوداری به ئه نکیدۆ هاوپی به خشیټ.

تهوهرى سيبهه : داستان

داستان يه كيكه له بهشه نهمره كانى تهدهبى فولكلور، بریتیه له بهرهه ميبكى چيروك ناميز يا سه رگوزشته يه كى پرووداوى راسته قينه، وينه قاره مانى و نازايه تى مروف پيشان ده دات، ناوه روكى داستانيش قاره مانى و دلدارين، زورجاريش دلداريه كه قاره مانيه تيش به خويه وه ده گريت. ته هونه ره چيروك ناميزه له گهل پيشكه وتى ژيان ههنگاوى ناوه. داستان بنه ما و ده ستوورى خوى هيه، پروودا و كه سايه تى و شوين و... بوونيان هيه، تيدا باس له نازايه تى و ده سلاتى پالوانان ده گريت، به شيوهى شيعرى دريژ هونراوه ته وه، به زمانيكى ساده و ره وان گيپردراونه ته وه ((پرووداوه كان به شيوهى په خشانه شيعر داريزراون، ناوه ناوه ديا لوكى شيعرى به كيشى تايه تى، خوى ده كات به نيو گيرانه وهى داستان كه، ته و كيشه ي كه داستان فولكلوريه كانى پي گيپردراوه ته وه، كيشى ره سنى كورديه به كيشى برگه يى ناسراوه.)) (ته حمه د، ۱۸۷، ۲۰۱۹) واته به كيشى برگه يى خومالى و سه رواى نازاد، به شيوه يه كى هونه ريانه نووسراوه. ليته دا ئيمه تيشك ده خه يه سه ر دهقئاويزان كردنى ته و داستان كورد ييانه ي كه له تهدهبى كوردیدا هه مانه :

.. داستانى قه لای دمدم پرووداويكى ميژووبى راسته قينه يه، قاره مانه كانى قه لای دمدم به سه ر كرايه تى خانى له پ زيپين تا دوا هه ناسه جه نكين و به كومهل مردنيان له داگيركارى و سه رشور كردن به باشتر زانى. به مهش داستانى قه لای دمدم ده بيتته په مزيكى دليري قاره مانيه تى بوته هه وينى چهندين شيعر. شاعيرانى هاوچه رخ چهندين شيعريان له خوراگرى و قاره مانيه تى خانى له پ زيپين هونيوه ته وه و ئاويزانى ده قه كه يانى كردوه.

شيركو بيكه س ده لئى:

ته تانينين، له ناو ئابلوقه ي نيزه دا

سه رتان «دم دم» ي تازه يه

خانى له پ زيپينى وشه يش

قولله ي خامه ي ته م زمانه ي به رنه داوه (بيكه س، ۲۰۰۱، ۲۰۵)

لیره دا شاعیر به سوود وه رگرتنی له داستانی قه لای دمدم که ئاویزانی دهقه کهی کردوو، له سه ر بنه مایی لیکچوواندن دوو وینهی بۆ دروست کردووین، له وینهی یه که مدا سه ری کۆمه له جهنگاوهریکی به (دم دم) چواندوو ههروه ها له وینه یه کی تر دا خانی له پ زیپینی به وشه چواندوو، وشه ش قولله ی ئه و زمانه به رنادات. له تیف هه لمه ت وه کو شاعیریکی شۆرشگیپر برۆای به سه رکه وتنی ئه و ریپازه هه بووه که کورد خه باتی بۆی کردوو، دژی دوژمنانی و داگیرکه ران، له شیعی (دووهم هاتنی له پ زیپین) دا ره مزی شا عه باسی هیناوه بۆ ئه و دوژمن و داگیرکه رانه ی په لاماری کوردیان ده دا، ئه و خه نجه ره ی که خانی له پ زیپینی کوشت هیشتا خوینی له پ زیپینی لی ده تکی ئاماژه یه بۆ به رده وامی سته م و زولم له سه ر میلله تی کورد، به لام شاعیر گه شینه و وره به رزه بۆیه وه کو شۆرشگیپر یک له خه بات به رده وامه دژی دوژمنان و تیده کۆشی و ئه مجاره یان (له پ زیپینی وه ک رمی به هه زاران رم جه رگی شا عه باس و دوژمنان ده سمی)، شاعیر توانویه تی قه لای دم دم ئاویزانی دهقه که ی بکات و هونه ریا نه به ئه مرۆوه ی بیه ستیه وه، گه شینه برۆای به سه رکه وتن هه یه و دوژمنان له خوینی خویان ده گه وزینتی.

ئه و خه نجه ره ی که شا عه باس به نامه ردی

له پشته وه... له ناو جه رگی

یه که م خانی له پزیپین دا شه وی چان دی

ئه مه تانی.. له لای منه

هیشتا خوینی له پ زیپینی لی ده تکی

له پ زیپینی ئه م جار ه.. وه ک رمی..

وه ک سه د رم

هه زار رم

ناو جه رگی شا عه باس ده سمی..... (هه لمه ت، ۶۰۲، ۲۰۱۴-۲۰۱۴)

په شیویش له شیعی (چما من چۆره خوینه...) دا ده لی:

سه ینان... بازی

ده سنده خۆری نه وه ی حه جاجن

نیوهرۆیانیش

چاوساغی ئۆردووی دمدەم شکیتن

عەسران تازیلهی چوار پەل بەخەنەى

عرووبەى شامەن... (پەشێو، ٢٠٠٨، ٤٥٠)

لێرەدا ئەو وشە و زاراوانەى شاعیر هیناویەتی هاوکێشەیهکی سیاسى سازکردووه، بەسوود وەرگرتنی لە داستانى قەلای دمدەم، وینەیهکی بە لیکچواندن خولقاندووه، رەخنە لەو بارودۆخە سیاسییە نالەبارەى سەردەمەکەى دەگریت، رەخنە ئاراستەى کەسانى مەشەخۆر و خیانهتکار لە نیوگەلەکەى دەکات، کە چۆن وەک (کۆهەکانى) ئەو کوردە ناپاکە بوو، یارمەتى شاعیرەبەسەى دا بۆ دەست بەسەر داگرتنى قەلای دمدەم، بەهەمان شێوە ئەوانیش بەوان دەشوبهیتت.

- داستانى مەم و زین، داستانى کۆنى فۆلکلۆرى کوردییه، لە شیعری

شاعیراندا رەنگى داووتەوه.

شیرکۆ بیکەس لەم نمونە شیعریه دا دەلێت:

چاویان لێیه، وا کاکە مەم

لە کەزاوێ

هەورێکی سەپى نزمەوه

بە هیواشی

دێتە خواری و،

لە ناو خەرمانەى گەلەلەى ترۆپکیکدا

پائەوهستى

چاوەگێرێ

هاتۆتەوه.. چاوبۆ «خاتوو زین» ئەگێرێ (بیکەس، ٢٠٠٢، ٣٠٤)

لێرەدا پەيوەندى و لیکئالاندنى داستانەکە بە دەقى شیعریه کەى لەسەر بنەمای جیاوازی بیکهیتناوه، شاعیر ئەوهەمان نیشان دەدات کە مەم لە ئاسمانەوه هاتۆتە خواریهوه لە ناو گولالە لە زین دەگەریت. بەمەش وینەیهکی تازە و نایابى بۆ ئەم داستانە کیشاوه.

– له تيف ههلمهت له شيعري (بو ئه و پروژهي كه هالي ئه كشي) ده لئيت:

با به سواري ئه سبي برين

بچين بو زه ماوه ندي مهم و زين

گرهي ئه و دوو دلداره

بكهين به چرا بو ديو چين

گولي يه كه م په ژاره

بخهينه ناو گولداني زين (ههلمهت، ۲۰۱۴، ۷۰)

شاعير له گفتوگو كردني دهقه كهيدا له گه ل داستاني مهم و زين به واتا و وينه يه كي تازه وه ئاويزاني دهقه كه ي كردووه، به شيويه ك وينه كه ي له سه رچاوه بنه رته يه كه پيچه وانه كردوته وه به وه ي مهم و زيني پي ك گه ياندووه، گرهي دلداريه كه شي كردوته پرووناكي و چرايه ك بو ژيان.

په شيو له شيعري (بو پارچه كه ي ترم) دا (په شيو، ۲۰۰۸، ۱۸۴) سوودي له م داستانه وه رگرتووه و وينه يه كي تري له به رگيني تازه ي هه لكيشاوه.

په شيو له شيعري (زامي زيندووي شيللي) دا دهقئاويزاني داستاني مهم و زيني كردووه و ده لئيت:

ئه شي... ئه هر يمه ن... به هه شتي

خو اي به ركه وي!

ئه شي پرووبار

پروو له هه وراز بي و سه ركه وي!

ئه شي مهم زيندوو بيته وه

له سه ر سينگي زين بسره وي.

به لام ناشي، جاريكي تر،

مني دلدار بگه م به وه ي خو شم ده وي. (په شيو، ۲۰۰۸، ۱۹۳)

په شيو ئه و په ري بي ئوميدبووني خو ي نيشان ده دات، كه مه حاله جاريكي تر وه كو جاران به دلداره كه ي بگات، ته نانه ت ده كر يت مه ميش زيندوو بيته وه و بيته وه لاي زينه كه ي، به لام مه حاله دلداره كه ي ئه و بيته وه.

- داستانی شیرین و فهراهاد ئه مهش داستانیکی تری نه مرو به رزه،
که رهسته یه کی زیندووی نیو که له پووری کوردیه ئیحای به زۆربه ی شاعیرانی کورد
به خشیوه. له تیف هه لمهت ده لیت:

من فهراهاد
به لام دلداره کهم شیرین نیه
دلداره کهم ولاته کهمه ولاته کهم
من فهراهاد.
به لام ئه مجاره بیستون
هه لنا کۆلم.

نه خشیه زهوی ده گۆرم (هه لمهت، ۲۰۱۴، ۴۹۱)

لیره دا شیرین هه ر خو شه ویست و دلداره که ی فهراهاد نیه، به لکو ره مز ی
نیشتمان و کیشه کانی کورده، شاعیر له ئاو یزان کردنه که دا له سه ر بونیادی لیکچوون
وینه که ی دروست نه کردووه، به لکو له سه ر بنه مای جیاوازی پیکه یئاوه، له بنه رتا
فهراهاد بو دلداره که ی شیرین کیوی بیستون هه لده کۆلیت، به لام شاعیر ئه رکی
فهراهادی گۆریوه بو گۆرینی نه خشیه زهوی، واته گۆرینی ئامانجی فهراهاد که بو
شیرین بو واته تاکه که سی بو بو ئامانجیکی کۆمه لی، که گۆرینی نه خشیه زهوییه
بو گشته له پیناو خو شه ویسته که ی. لیره دا گفتوگۆیه کی هونه ری له نیوان هه ردوو
ده که که دا روویداوه.

له تیف له شیعری (بو ئه و رۆژه ی که هالی ئه کشی) (هه لمهت، ۲۰۱۴، ۳۵) له
پارچه یه کیدا جه خت له فهراهاد بوونی خو ی ده کاته وه به لام چۆن فهراهادیک، که
ریچکه ی فهراهادی گۆریوه بو ریچکه یه کی پیروتر و بالاتر، کردوویه تی به
پیشمه رگه یه کی کۆلنه در له پیناو گه یشتی نه ته وه که ی به ئازادی بو به دیه یئانی
ئامانجی نه ته وه که ی واته ئامانجه که ی فراوان کردووه، تا پیی بگاته سیسته میکی
ریکویکی ژیان له سه ر بناغه ی دادپه روه ری و نه هیشتنی چه وسانه وه.

شیرکۆ بیکه س یش له شیعری (کۆچ) دا ده لیت:

ئەى پەرىخان
يەك يەك يەخەى
نەخشە گەورەكانى دنياى گرت و
ھاوارم كرد

پەرىخانى ھەموو دنيا بە فەرھادى خۆيان گەيىن
ئەى پەرىخانى من بۆچى پىئى نەگەيى؟!... (شىركۆ بىكەس، ۵۴)
شاعىر سوودى لەم داستانە ۋەرگرتوۋە و ئاۋىزىنى دەقەكەى كردوۋە، بەلام لە
شۋىنى شىرىن (پەرىخان)ى داناو، كە پەرمى خاكى نىشتمانە، فەرھادىش فرىادەرس
و رزگار كەر و بەدەيھىنەرى ئاۋاتەكانە.

تەۋەرى چوارەم: پەندى پىشىنان

پەندى پىشىنان بەشىكى گرنكى فۆلكلۆرە و تايەتمەندىيى خۆى ھەيە، بەو وتە
جوانانە دەوترىت كە لە ئەنجامى تاقىكردنەۋە و ئەزمونى ژيان ھاتونەتە بوون لە
چەند وشەيەكى كورت و سەرۋاداردا ((برىتتە لە كۆمەلەك وشە و زاراۋە يان
رستەيەكى كورت و پوختن، كە بە شىۋەيەكى جوان و سادە و ساكار لە پروۋى زمانەۋە
پىكخراۋون و دراۋنەتە پال يەكترى، بەلام لە پروۋى واتا و ناۋەرۆكەۋە و اتايەكى زۆر و
بەرفراۋانى ھەيە)) (ئەحمەد، ۲۰۱۹، ۷۳) واتە بە زمانىكى سادە و جوان لايەنى
كۆمەلەيەتى و ئابوۋرى و راميارى و فەلسەفىي ژيانى كۆمەلمان بۆ دەردەخا، لە باس
و پروۋادەۋەكان و پىشھاتەكان خۆى دەبىننەۋە، چونكە پەندى پىشىنان كۆمەلە
تاقىكردنەۋەى خۆشى و ناخۆشى چىنەكانى گەل دەردەبىرئى. بۆيە پەند قسەى
رۆژانەى سەر زارى خەلك بوۋە، خاۋەنەكەى ديار نىيە و بەرھەمى گەلە، لە
نەۋەيەكەۋە بۆ نەۋەيەكى تر پىشتاۋ پىشت دەگوازىتەۋە، لەۋانەشە گۆرانكارى بەسەر
فۆرمى پەندەكاندا بىت، بەلام گۆرانكارى بەسەر ناۋەرۆكەكەيدا نايەت. ھەر بۆيە لە
لاى زۆرىك لە مىللەتان پەندى ھاۋبەش ھەيە. پەندى پىشىنانى كوردىش لە
ئەزمون و دنيا دىدەنى گەلى كوردە، رەنگدانەۋەى ھەموو ئەۋ نەھامەتيانە و تالى و

شیرینی ژيانی گەلی كورده، كه سيمای خوّمالی و رەسەنايه تيبان پيوه دياره، شاعيريش دەيه ويّت بير و ئيلهامی خوئی له م پەنده جوانانه وەربگریت.
- شیركو بیکەس سوودی له پەندی پيشنان وەرگرتوو و ئاويزانى شيعره کانی کردوو.

(سوار تا نه گلی نابی به سوار) به و واتایه مرؤف له ژياندا تووشی ههله دهبيت، به لام له ههله کانی دهرس وەرده گریت، ئینجا له کاره کهی دهبيت وەستایه کی کامل و کارامه، به لام شیركو بیکەس پەنده که ههله گيرپهتوه، چونکه مرؤف له ژياندا تووشی کاره سات و ههله دهبيت، به لام پەند و ئاموژگاری لئ وەرناگرن و دووباره ی ده که نه وه. شیركو له م وینه یه دا ده لیت:

له م شاره دا هه ندی قه له م ده فته ره کانی خو یان نه تک نه که ن

له م ده شته دا سوار نه گلی و نابی به سوار (بیکەس، ۲۰۰۲، ۵۲)

(جام که پر بو لئ ده پرئی) ئەم پەنده فۆلکلۆرییه به واتای ئەوه دیت هه موو شتیک سنووری خوئی هه یه. شیركو له وینه یه کدا باس له وه ده کات که کاسه ی رق و کینه ی میلله ت پر و سنووری تپه پان دووه و ده لیت:

کاسه پر بو لئی نه پرئی

کاسه ی رق و داخمان پر (بیکەس، ۲۰۰۲، ۹۷)

یه کیکێ تر له و پەنده پيشنانه (نه بای دیوه نه باران) و اتا زۆر شت پرویداییت، به لام که سینک ههچ گوئی نه داتئ و بیرى لئ نه کاته وه، شاعیر باس له وه ده کات له هه ر چوارلاوه بووک بردنه، گه رمه ی شایى و هه له پرکییه وه ک نه وه ی ههچ پرووی نه داییت. شیركو بیکەس ده لیت:

نه بامان دیوه... نه باران

له چوارلاوه... بووک بردنه

گه رمه کوړی... شایى و لوغانه (بیکەس، ۲۰۰۲، ۲۲۹)

- له تیف هه لمه ت یش پەنده فۆلکلۆریه کانی لیزانانه ئاويزانى ده قه شيعریه کانی کردوو.

(گۆشتی پانی خۆت بخۆ، له منهتی قهساب باشته) ئەم پهنده به واتای ئەوه دیت سەر شۆر نهکە ی بۆ ناحهزانت و خۆت شهرمهزاری کەس مهکە، یان زۆر جاران بۆ منهت نهزانیت ئەو قسهیه دهکری.

لهتيف ههلمهت له شیعی (شاری گۆل) دا ئەو پهنده ی به ههمان واتا و مهبهستی خۆیی بهکارهێناوه و پیمان دهلی منهتی کەس ههلهنگرین و سەر بۆ کەس شۆر نهکەین :

مهروڤن مهروڤن

تینووتان بوو میزی خۆتان بخۆنهوه

برسیستان بوو قورپی زهوی بکهن به نان

گۆشتی لهشی خۆتان بخۆن (ههلمهت، ۲۰۱۴، ۲۴۶)

(بهرد له جیپی خۆی سهنگینه) لهتيف ههلمهت له دیوانی (ئەو هونراوهیهی که تهواو دهبی و تهواو نابێ) ئاماژه بهم پهنده دهکات و ئاوئیزانی دهقهکە ی دهکات و جهخت له سەر ههمان مهبهست دهکات و دهلیت:

بهرد له ههر شوین و جیگهیه کدا خۆی دۆزیهوه

جیپی خۆی دهکاتهوه

توند توند پێوهی دهلکی..! (ههلمهت، ۲۰۱۴، ۲۹۶)

(دیوار به گوییه) لهتيف ههلمهت له شیعی (لاوهکانی منالانی ئەم سهردهمه) دا به سوود وهرگرتن لهم پهنده به شیوهیهکی ناپراسته وخۆ دایکی منداله کە ی ئاگادار دهکاتهوه، که بێدهنگ بێ نهبادا یه کیک گوی بیست بی.

ئهگەر چلێ داری سووتاو

زمان بگری و له گهڵ خۆر و خودا بدوی

هیج سهیر نییه له بابتهتی گۆل

لهم خاکه دا برین پروی....!

پۆله بنوو لهم شاره دا چی زۆره.

گۆی.....! (ههلمهت، ۲۰۱۴، ۴۵۷)

پەشىو له شيعرى (وشەى پەردە)دا بە سوود وەرگرتن له پەندى پيشينان (چ)
بچينى ئەو ئەدووريتەو (دەقىكى بە پيزى دارشتوو. له كۆپلەى يەكەمدا باس لەو
دەكات ئاغا خەلكى هەزار و پەش و پرووت دەچەوسينتەو، بەلام (هيتلەر) و
(مۆسۆلين) دەلین ئيمەش واما دەوت، بەلام دواتر پەتى زۆردارى هەر دەپچرپت و
هەمان شت بەسەر خۆماندا هاتەو.

ئاغا گوتى،

من پەيكەرى خوام كتومت

دەبى گشت لا،

بمپەرستن، هەرەو كەوت!

پاستبونەو، (مۆسۆلينى) و (هيتلەر) له گۆر

گوتيان راستە،

ئيمەش دويتى، واما دەگوت

(بچينه ئەدووريتەو)

له كۆن پەندى وا هەبوو (پەشىو، ۲۰۰۸، ۵۲-۵۳)

(تقى سەر بەرەوژوور بە خۆت دەكەويتەو) پەشىو له شيعرى (پەراويزىك بۆ
مىژوو)دا دەقىكى جوانى بە ئاويزانکردنى ئەو پەندە دارشتوو، باس لەو دەكات
پيوست ناکا لۆمەى كەس بکەن ئەو بەسەر ئەو گەلى كورددا هاتوو هەر خۆمان
نين خۆمان هۆكارى ئەو، بۆيە هيج مەلین وەك ئەو وایە لۆمەى خۆمان بکەين.

با كەس چيدى تف هەلناوى

بۆ ئەوانەى مىژووى مردوون،.....

ئيمە خۆمان لووتكە كانمان پيشكەش كردوون! (پەشىو، ۲۰۰۸، ۳۴۰)

تەوهرى پينجەم : حيكايەتى فۆلكلورى

حيكايەتیش بەشىكى گرینگى فۆلكلۆر پیکدەهينيت ((بريتيه له بىرۆكە و
پووداوى كورت كورت، كە مىژوو كەى دەگەرپتەو دواى سەرھەلدانى ئەفسانە، له
بەر ئەو زياتر پرووى له جيهانى واقع كردوو و كەرەستەكانى له پووداوه كانى

ژيانى واقيعى وهرده گريټ)) (ئه حمه د، ۲۰۱۹، ۷۱) هه موو حيكايه ته كان نامانجى دياريكراويان له پشته جا بو كات به سه ربردن و چيژ به خشين بيت، يا خود بو ناموژگارى و سوود وهرگرتن بيت. رووداوه كانى ناو حيكايه ته كان ده شيت رووداويكى راميارى يان كوومه لايه تى يان دهروونى بن. له ئه ده بى فولكلورى كورديشدا خهرمانيكى گه وره ي حيكايه تى فولكلوريمان هه يه، شاعيرانيش هاتوون سووديان له م به شه گرنگه ي فولكلور وهرگرتوو و ناويزانى شيعره كانيان كردوو.

- شيركو بيكه س سوودى له حيكايه تى (هه له كووك) وهرگرتوو، كه ئه م حيكايه ته گفتوگويه له نيوان به فر و هه له كووك، له وهرزى زستان به فر ده چيته خوازبيني هه له كووك، ئه ويش وه لامى ده داته وه پي ده ليت من بچووكم هيشتان پرچم به رنه داوه ته وه، له به هار شووت پنده كه م. له وهرزى به هاردا هه له كووك به به فر ئه لي خوت ناماده بكه ئه وه من پرچم دريژ بوو و گه وره بووم، به فريش ده ليت دواى چى ئه وه من توامه وه شيركو بيكه س ده ليت :

به فر نوستوو و هه ميه

خه ون ئه بينى

خه ونه كانى نه بو شيعر و هه له كووك و

نه بو كه س بگيريه وه

چونكه كه هه تاو خه به رى ئه كاته وه

چى بينوه ئه توئيه وه

ئاو ئه يانبا ! (بيكه س، ۲۰۰۲، ۸۰)

واتا به فر ناتوانى خه ونه كانى بگيريه وه، چونكه كه روژ خه به رى ده كاته وه تواوه ته وه.

- په شيو سوودى له حيكايه تى فولكلورى (كچى شاي په رريان) وهرگرتوو، گوايه ئه م رووداوه له ناوچه ي گهرمه سيرو روويداوه، باس له كچيكى خزمه تكار ده كات، كه له مالى پاشايه ك ده ژيت، پاشايه كه زور خراب و درنده بووه كوومه ليك سه گى هارى راگرتوو بو ئه وه ي له و كه سانه ي به ردا كه گوئيرايه لي ناكه ن، كچى پاشا زور ناشرين بووه حه سوودى به كچه خزمه تكاره كه بردوو، چونكه خاوه نى پرچيكى

دریژو روخساریکی جوان بووه. دواتر کچی پاشا تەلە بۆ کچە خزمەتکارە که دادەنیت، سەگەگانی بابی تیپەردەدات. بۆیه باوکی کچە خزمەتکارە که دەبات بۆ لای حەکیم زاده و کچە خزمەتکارە که واتا (کچی شای پەرییان) هاوسەرگیری دەکەن. پەشیو لە شیعری (شعیر و تاج) دا سوودی لەم حیکایەتە وەرگرتوو و دەلیت:

که سەر به شانم ده کهی

شای ولاتی پەرییانم

که گر ده گری و ده تۆرپی

شاعیری خەم و ژانم. (پەشیو، ۲۷۰، ۲۰۰۸.)

پەشیو لێرەدا ئەم وینەیهمان نیشان دەدات که به دلدارە کهی دەلیت کاتی سەرت لەسەر شانمە وا هەست ئەکەم شای ولاتی پەرییانم.

لەتێف هەلمەتیش سوودی لە حیکایەتی فۆلکلۆری (کورپە که چەل) وەرگرتوو، که چۆن وەک بچووکتەین برا دەبیتە پالەوان، هەرچەندە لە روخسارەو و ناتەواوی و کەموکوریەکی هەیه، بەلام لە ناوەرۆکدا به پێچەوانەو هەلگری هێزیکی زۆر، لە پال ئەو تێروانینە، که دەوروبەری هەیانە بۆ. (لەتێف هەلمەت) یش مامەلەیهکی زیرەکانە لەگەڵ ئەم حیکایەتەدا کردوو، ئەم پرووداوه لە بیرى شاعیردا ماوئەتەو، بهوێی لە سەرەتادا بهو دەست پێدەکات و دەلیت، (منال بووم بۆیان دەگێرامەو) که ئەمە بۆتە کلیلێ چوونە نیو مەبەستی سەرەکی شاعیر، ئەویش مەبەستی لایەنە رامیارییه کهی سەردەمی خۆیەتی و دەلیت:

چەندم حەز دە کرد گەورەبم وەکو کورپە که چەل

وەک پالەوانی ئەو گشتی مەتەلە

بێی لە ئاوزهنگی هەر بەتەنھا خۆم

چەم و بیابان پەى کهم و پرۆم

چل چرای شەوان

لە قەلای دێوان

بێنم بۆ ماله تاریکه که مان.....

(هەلمەت، ۵۶، ۲۰۱۴)

شاعیر به گیانیککی یاخیبووانه نه و ههستهی دهربرپوه، که پالّهوانی کوره که چهل هۆکارپکی سهرهکی ئەم حهزهیهتی، که ههر له گهلهیدایه تا بهدی دیت، قهلائی دیوان مه بهستی دوژمنی کورده و چل چرای شهوان مه بهستی مافه کانیهتی و مالی تاریکیش مه بهستی کوردستانه.

تهوهری شهشهم : گۆرانی

گۆرانی شیوهیهکی کۆنی فۆلکلۆره، که دهلین گۆرانی واتا شیعری بچووک و کورت، بهشیککی دیاریکراوی هۆنراوه ی لیریکه، ((بریتیه له هۆنراوهیهکی کورتی لیریکی (ئاوازدار)، که سهردهم و کات و شوین و خاوه نه کهی دیار نییه، کۆمه لگه به خاوه نی داده ندریت.)) (ئه حمه د. ۸۵، ۱۹، ۲۰) گۆرانی له کۆنه وه پهیدا بووه، مرۆفه کان کاتی خهریکی کۆکردنه وهی به روبووم و دروینه بوونه، ههر له و کاته دا له بهر خۆیه وه شتیکی وه کو ئاواز و گۆرانی گوتوه، به زمانیککی ساده و ساکار بووه، به جۆریک هه میسه گوزارشتی ناخی کۆمه لگه کهی بووه، خۆشی و ناخۆشی و خهم و ئازاری سهرده میان دهربرپوه، گۆرانییه کان به کۆمه ل دهوتریت، یه کیک گۆرانییه که ده لیت و نهوانی تر تیکرا به دوایدا ده لینه وه یانیش هه مووان پیکه وه گۆرانییه که ده لین. گۆرانی له سهرده می ئیستا و رابردوو شدا له کاتی بۆنه کان و کارکردنا، به تاییه تی له کاتی کارکردن به کۆمه ل و ههره وه زدا هاوبه شیانه و تراوه. ههریه ک له و جۆره گۆرانییه ده رخهری ره وشت و دابونه ریت و ژیا نی گه ل نیشاند ه دات. ئەمه ش کاریگه ری له سهر شاعیران هه بووه و ئاوئیزانی ده قه کانیا ن کردوو ه.

- شیرکو بیکه س سوودی له گۆرانییه فۆلکلۆرییه کان بینوه و دهقئاوئیزانی شیعه کهی کردوو ه،

گۆرانییه فۆلکلۆرییه که ده لیت (کۆچی یارم کۆچی سووره به هاره و خیل به ره و

ژووره)

شیرکو بیکه سیش ده لیت:

ئه مه کۆچی ره شی یاره و ئەمه کۆچی

پووش و په لاشی میژوو ه

ئەمە کۆچی کاروان و سەدای یادگارە و

کۆچی کۆچە و

هاوینە و خێل بەرەو خوارە! (بیکەس، ۲۰۰۱، ۲۳۷)

شێرکۆ بیکەس وینەیه کی تری رازاوهی بەم گۆرانییە بە خشیوه، له بەرگیکی تازەى هەلکیشاوه.

- له تیف هەلمەت دەقناوێزانی له گەل گۆرانی فۆلکلۆری (ئامۆزا تۆ بالا بەرزیت ئامۆزا تۆ بۆ من فەرزیت) دا کردوووه و له شیعری (ئامۆزا گیان) دا دەلیت:

تۆ دووریت و پێگا دووره ئامۆزا گیان

ههزاره ها چهتهی برسی

له نیتوان سنووره ئامۆزا گیان

ئه گەر دهستم نه گاته تۆ

گەر مزی ماچی خهستم نه گاته تۆ

ئه گەر چۆله کهى ههلبهستم نه گاته تۆ

لیم ببوووه...

پێگا دووره ئامۆزا گیان (هەلمەت، ۲۰۱۴، ۳۰۱)

له تیکرای شیعره که دا (ئامۆزا گیان) دووباره ده بێتتهوه، له ناو نیشان و وینەى شیعره که دا رهنگدانه وهى گۆرانییە فۆلکلۆرییە که به دی ده کریت.

وه کو ده زانین (لایلایه) جۆریکه له گۆرانی فۆلکلۆریی کۆن و، بهردهوام له سه زاری دایکان بووه بۆ پۆله کانیان، له پێگه ی ئەم لایلایه وه پۆله کانیان لاواندۆته وه و په یام و ئامۆزگاری له م جۆره دهقه فۆلکلۆرییە هه بووه. (عهبدوڵلا په شیو) یش به سوود وه گرتن له م گۆرانییە فۆلکلۆرییە دهقی جوان و به پیزی دارشتوو، له چهند دهقیکیدا بهرچاو ده که ویت، له شیعری (جاران و ئیستا) دا ده لیت:

ئیستا... شیعەر

لایه لایه ی خهواندنی

بلیسه و برووسکه و پیله. (په شیو، ۲۰۰۸، ۱۸۱)

له شیعی (تابلۆی ژیانم) دا دهلیت:

منم - لایلییهی ههزاری و روژگار،

نالهی دهوورپشت ههناسهی ئازار (پهشیو، ۲۰۰۸، ۳۳)

پهشیو له شیعیکی تریدا سوودی له دیارده فۆلکلۆرییهکان و گۆرانی

فۆلکلۆری وهگرتهوه و دهلیت:

هاتن هاتن کۆسه هاتن

هاتن هاتن

دهرگه داخه ن کۆسه هاتن،

((هه یاران و مه یاران

یاخوا ده کاته باران

بۆ فه قیرو هه ژاران)) (پهشیو، ۲۰۰۸، ۲۷۷)

لیره دا شاعیر ده قیکی فۆلکلۆری تیهه لکیش و ئاوئیزانی شیعه که ی کردووه و

ئیلهام به خشی بووه، شاعیر (کۆسه) ی هیناوه له کلتووری کورده واریدا به و که سه

دهلین پرووی خۆی به تهنی رهش، رهش ده کات، له کاتی وشکه سالی و بی بارانیدا،

کۆمه لی خه لک دوای ده که ون و به ناو مالاندا ده سوورپه ته وه، بۆته وه ی باران بباری،

شاعیریش له ئه نجامی دروستبوونی ناکۆکی له نینوان شوپشگپیرانی کورد ئاژاوه و

سه رلیشیواوی یه خه ی خه لکی گرت، وه ک چۆن کۆسه به کۆمه ل له ده رگای مالان

ده ده ن و بیزاریان ده که ن هه رواش بیگانه په رستان، به ناوی چه وساو هکان له ده رگای

مالان ده ده ن.

ئەنجام

- ۱- له چه مكى دهقئاويزاندا ئەوهى بەدى دەكرى له دهقدا ئاستى داھينان دەبىتە پيۆر بەتايەتى بيروكە و شيوازه كان، جا چ بەئاگايى يا بى ئاگايى بى، له نهستى نووسەر له دهقى ئەدەبى رەنگدەدەنەوه، بۆيه له دهقئاويزاندا ليكچوونى بيروكە و شيوازي دهقى ئەدەبى ناكەويته خانەى دزىي ئەدەبىيەوه.
- ۲- چه مكى دهقئاويزان سەرەتا له پەخنى ئەدەبى ئەوروپاوه سەرى هەلداوه، له ئەدەبى كورديشدا درەنگ سەرى هەلدا، سەرەتا نامۆ بووه تا دواى راپەرین، له دواى راپەرینەوه باسى ليوەكراوه.
- ۳- سەبارەت بە پەيوەندىي ئەدەبى بەراوردكارى و دهقئاويزان، راستە نزىكايەتى له نيوانياندا هەيه، بەلام هەريەك لەمانە خاوەنى ياسا و سىما و پەرنسىپ و ميكانىزمى تايەت بە خويانن له ديارىكردنى پەيوەندىي نيوان دهقه كاندا.
- ۴- له نيوان ياساكانى دهقئاويزاندا له ئاست هەرسى ياساى جوينهوه و هەلمژين و گفتوگودا، له شيعره كانى هەر سى شاعيردا زياتر له ياساى هەلمژين و گفتوگودا دەرەكەون، بەجۆرىك كه هەردووكان تىكەل دەبن بەمەش پەلى ناروونى بە دهقه كه دەبەخشن و ناسينهوهى بيروكە كان دهقئاويزانيه كه زەحمەت دەبىت بەره و كارى تازه و دەروات، هەندى جاريش پەلى روونى دەرەكەويت، بەلام بەشيوازي جياواز و تازه. له كۆى شيعره كانيشدا زياتر دهقئاويزانى دەرەكى بەدى دەكرىت، ئەمەش دەگەرپىتەوه بۆ ئەو پاشخانە روشنيرىيە بەرفراوانەى شاعيران له بارەى فۆلكلۆرو كلتوور و ميژوو... هەيانە كه له رپگەى دهقه ئەدەبىيەكانەوه خستويانەتە روو.
- ۵- دهقئاويزان لەگەل كلتوور و كەلەپوورى نەتەوهدا بەشيويه كى بەرفراوان له شيعرى هاوچهرخى كورديدا رەنگى داوهتەوه و شاعيران سەرلەنوئى بە شيواز و ياسا و ميكانىزمى جياوازهوه داينرشتۆتەوه، كه زياتر مۆركىكى كلتوورى و فۆلكلۆرى نەتەوهبييان پيۆر ديارە، بيروكە كانيان وەك خويان وەرنەگيراون، بەلكو گفتوگويان لەگەلدا كراوه و بە واتا فەلسەفيە جۆراوجۆره كان و نزىك له بيروكەكەش و بەستراونەتەوه و ماناى تريشيان لى دروستكراوه.

٦- عهبدوڤللا په شیو و له تیف ههلمهت و شیرکو بیکهس زور وهستیانه توانیویانه بیر و بههره ی ئهدهبیاتی فۆلکلۆر و کلتووری کوردی ههلمژن و قوول بینهوه له نیو ئهفسانه و فۆلکلۆر و کلتوور و داب و نه ریت و حیکایهت و داستان و گۆرانی و پهندی پیشینان، به شیوهیه کی زور جوان له گهه شیعرهکانی خۆیان ئاویتته بکهن و بهرچه چاوکردنی یاساکانی دهقئاوئیزان خۆیان زیاتر له توانندهوه و ههلمژین و دیالۆگ نزیک کردۆتهوه، ههندی جاریش دهقئاوئیزانه که له دهقدا به پروونی دیاره و ههندی جاریش پئویستی به وردینییه کی قوول ههیه، چونکه نادیار و ته مومژاوییه.

سه رچاوه کان

کتیب به زمانی کوردی

- ئهحمه د، کهیفی، ٢٠١٩، بنیاتی هونهری داستان له ئهدهبی فۆلکلۆری کوردیدا، چاپخانهی ئنستیتیوتی کهلهپووری کورد، سلیمانی.
- ئهسوه د، نهوزاد ئهحمه د، ٢٠١١، فرههنگی زاراوهی ئهدهبی و رهخنهیی، بهرپۆه بهرایهتی چاپ و بلاوکردنهوهی سلیمانی
- ئهلوونی، نهجم خالید، ٢٠١٢، جۆرهکانی دهقئاوئیزان له رۆمانی پینجهمین کتیب ی جهبار جهمال غهریب دا، بهرپۆه بهرایهتی چاپ و بلاوکردنهوهی سلیمانی، سلیمانی.
- بهرزنجی، عومه مرعروف، ٢٠٠٦، گۆران و ئهدهبی ئینگلیزی، لیکۆلینهوهیه کی بهراوردکارییه، چاپخانهی شیفان، سلیمانی.
- بیکهس، شیرکو، ٢٠٠٢، دیوانی شیرکو بیکهس، بهرگی دووهم، چاپی دووهم، سهنتهری چاپ و پهخشی تهما، سلیمانی.
- بیکهس، شیرکو، ٢٠٠٦، دیوانی شیرکو بیکهس، بهرگی شهشه م ٢٠٠٤-٢٠٠٦، کوردستان.
- بیکهس، شیرکو، ٢٠٠٢، دیوانی شیرکو بیکهس، بهرگی یهکه م، چاپی دووهم، چاپخانهی پرژه، سلیمانی.
- په شیو، عهبدوڤللا، ٢٠٠٨، پشت له نهوا و روو له کرپۆه، چاپی سیهم، چاپخانهی هیقی، ههولیر.
- په شیو، عهبدوڤللا، ٢٠٠٨، ههسپم ههوره و رکئیم چیا، چاپی سیهم، چاپخانهی هیقی، ههولیر.
- رهسول، عیزه دین مستهفا، ١٩٧٠، ئهدهبی فۆلکلۆری کوردی، بهغدا.
- محمود، شۆ محمد، ٢٠١٣، دهقئاوئیزان له شیعری نوئی کوردیدا به نمونهی پیره میرد، گۆران، له تیف ههلمهت، بهرپۆه بهرایهتی چاپ و بلاوکردنهوهی سلیمانی.

- مه‌عرووف، د. که‌مال، ۲۰۰۷، په‌خنه‌ی نوئی کوردی، وه‌زاره‌تی پۆشنبیری - به‌پۆیه‌به‌رایه‌تی چاپ و بلاوکردنه‌وه، سلیمانی.
- هه‌لمه‌ت، له‌تیف، ۲۰۱۴، دیوانی له‌تیف هه‌لمه‌ت، ناوه‌ندی غه‌زه‌لنوس بو چاپ و بلاوکردنه‌وه، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی تاران.

نامه‌ی ماسته‌ر

- قادر، ناواره‌ فه‌ره‌یدون، ۲۰۱۱، دهقئاوئیزان له شیعره‌کانی (ئه‌نوه‌ر قادر محمه‌ده‌دا)، نامه‌ی ماسته‌ر، زانکۆی سلیمانی، کۆلیژی زمان، به‌شی کوردی.

گۆفاره‌

- خه‌یات، ئاری عوسمان (کفری)، ۲۰۱۲، دهقئاوئیزان، گۆفاری پامان، ژماره‌ ۱۷۸، هه‌ولتیر.
- غه‌مبار، که‌مال، ۱۹۹۶، ئه‌نوه‌ر مه‌سیفی و هه‌نگاوانان به‌ره‌و نوێخوازی، گۆفاری پامان، ژماره‌ ۱، هه‌ولتیر.

په‌نگه‌ی ئه‌لیکترۆنی

- <https://www.khaktv.net/all-detail.aspx?jicare=22841&type=farhang>

کتیبه‌ به‌زمانی عه‌ره‌بی

- الصکر، حاتم، ۱۹۹۸، ترویض النص، الهیئة المصرية العامة للكتاب، سلسله‌ دراسات ادبیه.
- تشاندلر، دانیال، ۲۰۰۸، اسس السیمیائیة، ترجمة د. طلال وهبة، مرکز دراسات الوحدة العربية، بیروت.
- جوف، فانسان، ۲۰۰۴، الادب عند رولان بارت، ترجمة د. عبدالرحمن بو علي، دار الحوار للطباعة والنشر والتوزيع، سوريا-لاذقية.
- خمري، حسين، ۲۰۰۷، نظرية النص، الدار العربية للعلوم، ناشرون، بیروت-لبنان.
- کریستیف، جولیا، ۱۹۹۱، علم النص، ترجمة فريد الزاهي، دار توبقال للنشر، الدار البيضاء، المغرب.
- ناظم، احمد، ۲۰۰۴، التناص في شعر الرواد، دار الشؤون الثقافي العامة، بغداد-العراق.

پوختە

دەقئاوئىزانى كلتورى له شىعرى هاوچەرخى كوردیدا

بە نموونەى (عەبدوڵلا پەشىو، شىركۆ بىكەس، لەتيف ھەلمەت)

ئەدەب دياردەيه كه له ژيڕ كاريگەريدايه، دەقئاوئىزانىش له ريگەى كاريگەريى نووسەران لەسەر يەكترى جا بە ئەدەبى پيش خۆيان بىت يا سەردەم و كاريگەرى ميژوو و كلتوو و ئەدەبىياتى بىگانه و... له دەقەكانيان رەنگدانەوھى دەبىت، نووسەر وئىناى ھەستە ناوھەكئىھە كانى دەكات و رەنگدانەوھى پىدەدات له دەرەوھە بە شىوھەيه كى ھونەريى بەرز. دەقئاوئىزانى ئەدەبى گەرانه بەدوای پەيوەندىيى نيوان دەقە ئەدەبىيەكان و دۆزىنەوھى ئەو كاريگەرى و كارلێككردنەى له نيوانياندا ھەيه. دەقئاوئىزان له سەرەتادا له ئەوروپا سەرى ھەلداوھە دواتريش له رۆژھەلآتى ناوھەرەست له ئەدەبى ھەرەبىدا و دواتريش له ئەدەبى كوردیدا، ھەرچەندە ئەم زاراوھەيه له ئەدەبى كوردیدا چەمكىيى نوويە و دەتوانين بليين تا پيش راپەرین زۆر بەكەمى شت لەسەر ئەم بابەتە دەبينریت، ديارە دەق بەبى دەقئاوئىزان نابىت له رووى ھەرگرتن و داھيتان و توانای نووسەرەوھە، لەمەوھە بايەخى نووسەرت بۆ دەرەكەويت. لێرەدا دياردەكەنى دەقئاوئىزان و دەقئاوئىزانى كلتورى له شىعدا و له چەند شىعريكى شاعيرانى هاوچەرخ (عەبدوڵلا پەشىو و لەتيف ھەلمەت و شىركۆ بىكەس) بەنموونە راستەوخۆ ئەو بواری لەبەردەم لێكۆلینەوھەكەماندا دەكاتەوھە. ئەمەش ھەولێكە بۆ خويندەنەوھى شىعەرەكەنى ئەو شاعيرانە بەپيى دەقئاوئىزان. سنوورى لێكۆلینەوھەكەشمان تايبەتە بە چەمكى دەقئاوئىزانى كلتورى لای (عەبدوڵلا پەشىو و لەتيف ھەلمەت و شىركۆ بىكەس) چەند نموونەيه كى شىعريمان ھەرگرتووھە. لە نووسىنى ئەم لێكۆلینەوھەيدا پەيرەوى پييازى ميژوويى، ھەسفى شىكارى پراكتيكي كراوھە. بنيادی لێكۆلینەوھەكەشمان بەم جۆرە دارشتووھە، جگە لەم پيشەكئىھە لە دوو بەشى سەرەكى و ئەنجام و لیستی سەرچاوھەكان پيکھاتووھە. لە بەشى يەكەمدا باس لە چەمك و زاراوھە و كورتەيهك لە ميژووى دەقئاوئىزان و جۆرەكەنى دەقئاوئىزان خودى - ناوھەكى - دەرەكى و جياوازيى نيوان دەقئاوئىزان و دزيى ئەدەبى كراوھە. لە بەشى دووھەمدا باس لە دەقئاوئىزانى كلتورى شىعرى عەبدوڵلا پەشىو و لەتيف ھەلمەت و شىركۆ بىكەس لەگەڵ ئەفسانە و كلتوو و داستان و پەندى پيشينان و حىكايەتى فۆلكلورى و گۆرانى فۆلكلورى كراوھە.

المخلص

التناص التراثي في الشعر الكوردي المعاصر (عبدالله بشيو، لطيف هلمت، شيركو بيكس) انموذجا

الأدب ظاهرة تحت تأثير مباشر وبشكل مستمر، ومن تلك الظواهر التي ظهرت متأثراً بتلك التغييرات هي التناص، وقد جاءت تلك الظاهرة نتيجة تأثير الشعراء بمن سبقوهم أو بالتراث الثقافي الموروث أو الأجنبي، لأن الكاتب أو الشاعر يصور المشاعر الداخلية ويعكسها في أعماله بطريقة فنية عالية الجودة، التناص يبحث عن علاقة التأثير بين النصوص الأدبية ويظهره وذلك بقصد تحريك الجوانب الأدبية بحس فني للنصوص المنقولة لدى الأديب، و يُظهر مدى تأثيره في نقل تلك النصوص وتوظيفه. التناص في بداياته ظهر في أوروبا وبعد ذلك في الشرق الأوسط وبالتحديد في الأدب العربي وبعدها انتقل إلى الأدب الكوردي، لهذا يعتبر هذا المصطلح حديث الاستخدام في الأدب الكوردي، لأنه لم يظهر إلا بعد الإنتفاضة. التناص يُظهر براعة الشاعر في أخذ النص الأصلي وتوظيفه في أعماله دون أن يحس به المتلقي بشكل مباشر، وفي بحثنا هذا نأخذ ظاهرة التناص التراثي في الشعر تحديداً في الأدب المعاصر لدى الشعراء (عبدالله بشيو، لطيف هلمت، شيركو بيكس) أنموذجاً، وهذا يعتبر محاولة لقراءة أشعار أولئك الشعراء وإظهار ظاهرة التناص في أشعارهم، وبالتحديد التناص التراثي عن طريقة أخذنا لبعض النصوص الشعرية التي تعكس التناص التراثي بالتحديد. وفي بحثنا قد سلطنا الطريقة التاريخية التحليلية، ويتضمن البحث من المقدمة وقسمين رئيسيين والنتائج، وقائمة المصادر والمراجع، في القسم الأول تحدثنا عن المصطلح وتاريخ ظهوره وأنواعه بشكل مختصر، وبيننا الفرق بين التناص والسرقة الأدبية، وفي القسم الثاني تحدثنا عن التناص التراثي في شعر عبدالله بشيو و لطيف هلمت و شيركو بيكس في كل أنواع التأثير الذي أخذ منه النص من التراث والملحمة والخرافة والأمثال والقصص التراثية والأغاني الشعبية التراثية.

Abstract

Traditional Intertextuality in contemporary Kurdish poetry (Abdullah Pashew, Latif Helmet, Sherko Bekas) Examples

Literature is a phenomenon that comes under direct and continuous influence of changes, and one of those phenomena that appeared affected by these changes is intertextuality. High-quality artistic, intertextuality searches for and shows the relationship of influence between literary texts with the intention of moving the literary aspects with an artistic sense of the texts transmitted by the writer, and shows the extent of his influence in the transfer and employment of those texts. Intertextuality in its beginnings appeared in Europe and later in the Middle East, specifically in Arabic literature, and then moved to Kurdish literature, so this term is considered modern in use in Kurdish literature, because it did not appear until after the uprising. Intertextuality shows the poet's ingenuity in taking the original text and employing it in his works without the recipient directly feeling it. It is an attempt to read the poems of these poets and to show the phenomenon of intertextuality in their poems, specifically the traditional intertextuality by taking some poetic texts that specifically reflect the heritage intertextuality. In our research, we have taken the historical-analytical method, and the research includes the introduction, two main sections, conclusion, and a list of sources and references. In the second section, we talked about the traditional intertextuality in the poems of Abdullah Pashew, Latif Helmet, and Sherko Bekas in all kinds of influence under which the text came, including from heritage, epic, myth, proverbs, heritage stories and traditional folk ballad.